

Lárus H. Bjarnason - Um landsdóminn (1914)

Útgáfa 1.0 af rafræna skjalinu

Þetta PDF skjal er hluti afraksturs skönnunar á prentuðu eintaki af téðu riti. Markmið þessarar útgáfu er að veita almenningi færi á að eignast sitt eigið rafrænt eintak af því án endurgjalds.

Skjalið er upprunalega birt á vefnum <https://urlausnir.is>. Þar má finna rafrænar útgáfur hinna bindanna og verða nýrri útgáfur af skjölunum í boði þar.

Takmörkun ábyrgðar

Höfundur skjals þessa afsalar sér allri ábyrgð, að því marki sem lög heimila, vegna beinnar og/eða óbeinnar notkunar skjalsins sjálfs eða afurða sem af því leiðir. Þó að stefnt hafi verið að því markmiði að skjalið endurspegli sem best innihald upprunalegu bindanna er hvorki hægt að tryggja né ábyrgjast að það hafi tekist. Framangreint á einnig við um efnislegt innihald prentuðu eintakanna sem skönnuð voru.

Höfundaréttur

Höfundur skjals þessa álitur að hvers kyns höfundaréttur á prentaða eintakinu sé útrunninn.

Hvers kyns höfundarréttur sem höfundur skjalsins gæti hafa skapað sér til handa með skönnuninni sjálfri eða öðru framlagi sínu til sköpunar þess, skal vera meðhöndlaður í samræmi við Creative Commons Zero höfundaleyfið (CC0 1.0 Universal eða síðari útgáfa þess).

Ábendingar

Séu ábendingar um mögulegar úrbætur á skjalinu er hægt að koma þeim á framfæri við höfund þess.

Athugasemdir um þessa útgáfu

Skannað var eintak í vörslu Landsbókasafnsins (Lögberg).

Meiriháttar galli á bls. 2.

Höfundur skjalsins: Svavar Kjarrval (svavar@kjarrval.is)

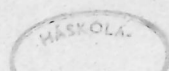
UM
LANDSDÓMINN

EPTIR

LÁRUS H. BJARNASON

SÉRPRENTUN UR ÁRBÓK HÁSKÓLA ÍSLANDS 1914

REYKJAVÍK 1914
KOSTNAÐARMADUR: JÓH. JÓHANNESSON

UM
LANDSDÓMINN

EFTIR

LÁRUS H. BJARNASON

SJERPRENTUN ÚR ÁRBÓK HÁSKÓLA ÍSLANDS 1914

REYKJAVÍK 1914
KOSTNAÐARMADUR JÓH. JÓHANNESSON.

PRENTSMÍÐJAN GUTENBERG

Efnisskrá.

	Bl.
Formáli	1—2
 I. Skipun landsdómsins:	
Inngangsorð	2—3
Aðaldómarar	3—10
Sjálfkjörnir dómara	3—5
Kjörnir dómara	5—6
Kjörgengi	7—9
Malgengi	9—10
Varadómarar	10—11
Dómruðning	11—12
Forföll dómara	12—14
Eiður dómara, laun og ábyrgð	14—15
Dómaraeiður	14
Fæðispeningar	14—15
Ábyrgð	15
Bókun	15—16
Rjettarvottar	16
Dómsetning	16—17
 II. Dómbæri landsdómsins:	
Ábyrgð embættisverka	18—20
Refsiábyrgð	20—25
Bótaábyrgð	25—30
 III. Ákæru- sóknar- og varnaraðild:	
Inngangsorð	30—31
Ákæruvaldið	31—33
Sóknari	33—37
Kosning	33
Verkahringur	33—36
Rjettindi	36
Ábyrgð	36—37
Verjandi	37—38
Skipun	37—38
Verkahringur	38
Rjettindi	38
Ábyrgð	38

IV

IV. Rjettarfarið:

Algengar reglur	39—43
Stefna	43—44
Dómfesting	44
Sönnunargögn og sönnunaraðferð	44—50
Játning	44—45
Eiður	45
Skjöl	45
Skoðun og mat	45—46
Likur	46
Vitni	46
Vitnaskylda	46—48
Vitnaleiðsla	48—49
Vitnaleiðsla i hjeraði	49—50
Sókn og vörn	50—51
Dómur	51—55

Formáli.

Landsdómurinn er ekki gamall. Hann er stofnaður með lögum 20. Október 1905, nr. 11. Hann hefur aldrei verið reyndur og þó fer misjafn orð af honum. Einkum hefur honum verið fundið það til foráttu, að erfitt muni reynast að koma fram ábyrgð á móti landsstjórninni. Það er nokkuð hæft í því, en þess er tæplega gætt sem skyldi, að skipun dómsins er ekki allskostar örugg til fullkomlega rjettláts dóms, og væri því af tvennu illu betra, að sekan ræki undan, heldur en að saklaus ínetjast, enda er sakfellingarörðugleikinn naumast aðalgallinn á landsdómslögnum. Þeim, sem með löginn eiga að fara, mun að minnsta kosti þykja það ekki hvað minnstur ókostur á lögnum, hve áfátt þeim er. Sá agnúi er þó eðlilegur, jafnstutt og löginn eru, einar 16 greinar.

En þó að landsdómslöginn sjeu ekki gallalaus, þá er landsdómurinn þó mikilsverður liður í stjórnarskipun landsins. Það skiptir ekki litlu máli fyrir sjálfstæði landsins, að einkadómsvaldi þess er játað um alla landsstjórnina, enda er landsdómurinn ein meðal margra sannana þess, að grundvallarlög Dana gilda ekki fyrir Ísland*). Þá eru landsdómslöginn ekki síður markverð vegna nýmælanna um skipun dómsins, og þó sjerstaklega vegna gagngjörðrar breytingar eða öllu fremur byltingar á lögmæltu en óviðunanlegu og úreltu rjettarfari í svokölluðum sakamálum.

Það er efni ritgjörðar þessarar, að lýsa landsdómslögnum um svo sem rúm, naumur tími og reynsluleysi á lögnum leyfa. Lýsingin verður í fjórum köflum. Fyrst verður lýst skipun dómsins, þá verksviði hans, síðan ákæru-, sóknar- og varnar-aðild, og loks rjettarfarinu við dóminn. Á undan nefndri

*) Lárus H. Bjarnason: Íslenzk stjórnlagafraeði, bls. 21. Verður hjer eptir skammstöfuð: LHB: Stjlfir.

lýsingu verður, þar sem ástæða rennur til, vikið stuttlega að lög-mæltu eða venjulegu skipulagi þess efnis, sem þar ræðir um, svo sem það er í venjulegum sakamálum. Með því móti sjest mun-urinn betur. Jafnframt verður bent á bresti þá, sem á lögun-um þykja vera og reynt að leggja ráð við þeim, að svo miklu leyti sem heimil lögskýring og lögjöfnun þykir geta bætt um.

I. Skipun landsdómsins.

Inngangsorð.

Eins og kunnugt er, þá eru stig islenzkra dómsmála þrjú: Hjeradsdómur, yfirdómur og hæstirjettur, enda geta mál, hvort heldur sakamál eða einkamál, yfirleitt komist fyrir alla þessa dóma, sje ekki öðruvísi áskilið. — Dómenturnir á öllum þess-um stigum eru embættismenn. Almennigur hefir yfirleitt engin tök á dómssvaldinu, svo sem hann hefur á löggjafarvaldinu, með skipun alþingis, og á umboðssvaldinu, sumpart beinlínis með skipun sveitarstjórna, sóknar- og hjeradsnefnda, fræðslu- og skólanefnda o. fl., og sumpart óbeinlínis, með ábrifum al-þingis á landsstjórnina. Þó eru undantekningar frá áhrifaleysi almennings á dómssvaldið, en þær eru fáar og koma ekki opt til framkvæmda*).

Það getur nú að vísu orkað tvímælis, hvort þátttaka al-mennings í dómssvaldinu sje áfarrasæl á tilteknum tíma í til-teknu landi. Úrlausn þeirrar spurningar veltur að miklu leyti á menningarstigi landslýðsins. Hins vegar er slík hluttaka bæði eðlileg í sjálfu sjer, sjeu nauðsynleg skilyrði fyrir hendi, hún er menningargjöful almenningi og jafnvel líklegri til viðsýnna og rjettlåtara mats á sumum málavöxtum, ekki sízt í sakamál-um, heldur en einkaafskipti lögróðra dómara. Því hefur al-menningur nú og fengið tök á dómssvaldinu nálega í öllum menningarlöndum heimsins, sj-rstaklega í sakamálum. Viða dæma leikir dómarar jafnvel einir um það, hvort ákærður sje sýkn eða sekur (dómnefnd, Jury) og lögróðir dómarar meta þá einir refsinguna, en sumstaðar eru leiku dómaramir í verki með lögróðu dómurunum um alla meðferð málsins (meðdóms-

*) Sjá um meðdómsmenn í líflátsmálum og eignar- og óðalspræt-um: Tilsk. 3. Júní 1796, 24. gr. sbr. N. L. 1. 5. 20. og 1. 7. 1; um landa-merkjamál: Lög 17. Marts 1882, nr. 5, 7. gr. og um sjómál: Lög 22. Nóv. 1913, nr. 64, 1. gr.

menn), svo sem er hjer í landi, t. d. um líflátsmál og landamerkjámál.

Landsdómurinn er einkadómstóll um þau mál, sem hann fjallar um, svo sem eru útlendir dómstólar af því tagi. Hann tekur ekki við málskoti frá öðrum dómstólum og málum verður ekki skotið frá honum til annars dóms.

En að öðru leyti er skipun dómsins gagnólik skipun sams konar útlendra dómstóla og gjörsamlega frábrugðin skipun annara íslenskra dómstóla. Í sumum löndum er dómsvaldið í málum út af embættisrekstri landsstjórnar hjá hæstarjetti landsins, svo sem í Belgíu, Hollandi og Prússlandi, sumstaðar hjá efri málstofu þingsins, svo sem í Englandi og Frakklandi, sumstaðar hjá hæstarjetti og efri málstofu þingsins eða þeirri deild þess, sem tekur ekki þátt í ákærni stjórnar, í Noregi, eða hjá hæstarjetti og kjörnum mönnum úr efri málstofu þingsins, í Danmörku. Í Svíþjóð er það hjá nokkrum sjálfkjörnum embættismönnum, dómurum, embættismönnum úr stjórnarráðunum og herforingjum. Landsdómurinn er eini íslenski dómstóllinn, sem landsstjórnin hefur engin afskipti af. Hún kveður engan mann í dóminn. Landsdómarastaðan er skyldustarf, sem hver dómgengur maður verður að taka við og hafa á hendi meðan dómgengi hans helzt, hvort sem honum þykir það leitt eða ljúft. Það er sagt berum orðum um kjörnu dómarana í niðurlagi 5. gr. og í upphafi 8. gr., en gildir jafnrikt um sjálfkjörnu dómarana, enda liggur það í 3. gr. Landsdómurinn er eini*) fasti íslenski dómstóllinn, sem skipaður er leikum mönnum.

Landsdómurinn er sumpart skipaður sjálfkjörnum mönnum og sumpart, og að mestu leyti, kjörnum mönnum.

Aðaldómarar.

Sjálfkjörnu dómararnir eru 6 lagaembættismenn: »Dómararnir í landsyfirrettinum þrír, sjeu þeir ekki alþingismenn og ennfremur svo margir af hinum elztu lögræðingum landsins, er í öðrum embættum sitja, eiga ekki sæti á alþingi og eru ekki í stjórnarráðinu, að talan verði full«, 3. gr. 1dl. Sjálf-

*) Sjóðómarnir samkv. lögum 22. Nóv. 1913 verða naumast taldir skipaðir »leikuma« mönnum, enda þó að meiri hluti dómendanna sje ólögfróður. Sama máli gegnir um hina andlegu dóma. Báða dóma skipa sjerfróðir menn að nokkru leyti. Á sjóðómunum er stofnað til breytningar með lögum frá alþingi 1914.

kjörnu dómarnir eiga að vera lagaembættismenn. Um hugtakið embættismenn vísast til stjórnlagafraðinnar^{*)}). Því nafni verða ekki nefndir þeir menn, er gegna embættum um stundarsakir, svo nefndir settir embættismenn, nje heldur svokallaðir sýslunarmenn. Lagaembættismenn verða þeir einir kallaðir, sem skipaðir eru í embætti, »er lagapróf þarf til«, eins og komist er að orði í 4. gr. laga 11. Júlí 1911, nr. 36. Það er ekki lögtiltekið, til hversra embætta lagapróf útheimtist. Það fór áður, eða fyrir gilditöku nefndra laga, að mestu leyti eftir tilsk. 26. Janúar 1821, 15. sbr. 16. gr.^{**)}), sem tók til Íslands og var birt hjer á landi, og að öðru leyti eptir venju. Og enn mundi verða farið eptir hvorutveggja, með þeirri breytingu, að nú kemur lagapróf frá Háskóla Íslands í stað lagaprófs frá Kaupmannahafnar háskóla.

Sjálfkjörnu dómarnir mega ekki eiga sæti á alþingi. Sameinað þing gjörir ályktun um ákæru, en ákærvald og dómsvald þykir ekki mega fara saman, enda stranglega greint í sundur í landsdómslögnum. Þó er svo ákveðið í 6. gr., að forstjóri landsyfirdómsins skuli vera forseti landsdómsins, þangað til dómurinn hefur kosið sjer forseta samkv. 14. gr. 3. og 6. gr. koma að því leyti í bága hvor við aðra, en 3. gr. verður að vikja. 6. gr. er fortakslaust orðuð, enda á forseti landsdómsins, bráðabirgðarforsetinn samkv. 6. gr., að gegna mörgum og mikilsverðum störfum, sem framkvæmd verða að vera, áður en forseti er kjörinn samkv. 14. gr., en yrðu ekki framkvæmd nema því að eins, að forstjóri landsyfirdómsins mætti gegna forsetastörfum landsdómsins til bráðabirgðar, þó að setu ætti á alþingi. Það sjest líka á athugasemdum landsstjórnarinnar við 14. gr. landsdómslagafrumvarpsins^{***)}), að hún hefur ætlast til að forstjóri landsyfirdómsins gegndi forsetastörfum í landsdómnunum til bráðabirgðar, þó að hann væri alþingismaður. Þeirri útlæggingu var ekki andmælt á alþingi, enda eru störf bráðabirgðarforseta þannig vaxin og að öðru leyti svo um þau húið, að áhættulaust er að hann gegni þeim, jafnvel þótt hann kynni að hafa greitt atkvæði um ályktun ákæru.

Sjálfkjörnu dómarnir mega ekki heldur vera í stjórnarráðinu. Það skilorð helgast líklega af því, að uggvænt hefur þótt um, að starfsmenn í stjórnarráðinu kynnu að draga taum

*) LHB: Stjlfr. bls. 274—76.

**) Lovsamling for Island 8. b., bls. 200—201.

***) Alpt. 1905, A, bls. 144.

ákærðs, enda viðbúið að þeir hefðu fjallað að einhverju leyti um það málefni, sem kært væri yfir. Og það á jafnt við yfirdómarana sem aðra sjálfkjörna landsdómara, þótt ekki sje beint orðað um þá, vafalaust af því að ekki er búið við því, að þeir gegni jafnframt störfum í stjórnarráðinu.

Önnur skilyrði gilda ekki um dómengi sjálfkjörnu dómara. Sjerstaklega skal þess getið, að aldursskilorð kjörinna dómara, samkv. 5. gr., 35—60 ár, á ekki við sjálfkjörnu dómara. Skilyrðin fyrir dómengi þeirra eru tæmd í 3. gr.

Um löglærðu dómara utan landsyfirdómsins er það áskilið, að þeir sjeu »af hinum elztu lögfræðingum landsins, er í öðrum embættum sitja«. Þetta getur merkt elzta að aldri, elzta að lagaprófi eða elzta í embætti. Eptir orðanna hljóðan lægi nær að skilja þetta á annanhvorn hinna tveggja fyrnefndu vega. Aftur á móti lægi eptir hlutarins eðli nær, að skilja það fremur á fyrstnefndan eða síðastnefndan hátt heldur en á miðtaldan, með því að meira virðist leggjandi upp úr langri lífsreynslu eða embættisreynslu heldur en prófaldri einum. En þar sem bæði orð og eðli máls benda í sömu áttina, mun vera átt við lagaembættismenn utan yfirdóms, sem elztir eru að aldri. Þetta gæti að vísu leitt til þess, að háaldraðir menn sætu landsdóminn, en hjá því verður tæplega komist með lögskýringu. Og lögjöfnun frá 5. gr. virðist ekki heimil, enda ætti að mega gjöra ráð fyrir því, að ellibilaðir menn verði ekki liðnir í embættum, en embættisfær maður ætti að vera dómengur í landsdóminn, þótt gamall væri. Og kæmi það fyrir, að einhver hinna 6 sjálfkjörnu dómara þætti of gamall, þá mætti ryðja honum úr dómi á sínum tíma.

Kjörnu dómaraarnir í landsdómnum eru 24, 4. gr. ldl. Kosningunni er háttað svo, að hver sýslunefnd og bæjarstjórn, sem talin er í 4. gr., kys þar tiltekna tölu innanhjeraðs- og innanbæjarmanna. Allar til samans kjósa þær 72 menn. Síðan landsdómslögin voru sett, hefur sýslufjelögum fjölgað um eitt og bæjarfjelögum sömuleiðis um eitt. Húnavntnssýslu var skipt í 2 sýslufjelög með lögum 22. Nóv. 1907, nr. 77 og Hafnarfjörður var gjörður að kaupstað með lögum frá s. d., nr. 75. Þessi breyting hefur þó engin áhrif á skipun landsdómsins, eins og hún er nú, samkvæmt kosningu sýslunefnda og bæjarstjórna 1906, úrnefningu efri deildar alþingis 1907 og hluttekningu í sameinuðu þingi s. á. En samkv. 8. gr. ldl. eiga sýslunefndir og bæjarstjórnir 6. hvert ár að kjósa 72 menn, er

taka á úr varamennina 24. Og ætli því sem fyrst að selja lög um hlutðöku nefndra sveitarfélaga^{*)}). Tala þeirra, er hver sýslunefnd og bæjarstjórn skyldi kjósa af heildartölunni 72, var upprunalega, á alþingi 1903, ákveðin með hliðsjón af mannfjölda hver hjerads samkv. manntalinu 1901. Það hlutfall mun ekki hafa skekkst enn að stórum mun utan Reykjavíkur, en alltaf verður þó nokkur breyting á, og þyrfti því að endurskoða og jafna hlutfallið við og við.

Þar sem kjósa á fleiri menn í hjeradi, getur hver sýslunefndarmaður eða bæjarfulltrúi krafist þess, að kosning þeirra, er kjósa á, fari fram eptir reglum þeim, sem gilda um hlutfallskosningar á alþingi, 3. mgr. 4. gr. 1dl., sbr. 46. gr. laga um þingskóp handa alþingi, 10. Nóv. 1905, nr. 45^{**)}). Sjeu nefndarmenn 13 og skiptist í meiri og minni hluta, t. d. 7 og 6, en eigi að kjósa 5, kemur meiri hlutinn að 3 mönnum en minni hlutinn 2 mönnum.

Af þeim 72, sem nú var getið, nefnir efri deild alþingis á 2. fundi sínum, eptir að kosning hefur farið fram í sýslunefndum og bæjarstjórnnum, 24 menn úr, eptir reglum um hlutfallskosningar við nefndarskipanir á alþingi, 4. mgr. 4. gr. Þeir menn ganga úr fyrir fullt og allt, koma ekki frekar við landsdóminn, hvorki sem aðalmenn nje varamenn. Og eru þá eptir 4 tylftir.

Þá lætur forseti sameinda alþingis taka með hlutkesti á þingfundi 24 menn af þeim 48, er eptir voru eptir úrnefningu efri deildar. Hlutkestið fer fram þannig, að nöfn nýnefndra 48 manna eru skrifuð á jafnmarga miða, eitt nafn á hvern miða og miðarnir allir látnir í bauk. Síðan eru 24 miðar dregnir úr bauknum, einn miði í einu. Þeir, sem eiga nöfnin á útdregnu miðunum, eru aðalmenn. Hinir, sem eiga nafnmiða í bauknum, eru varamenn, eiga að ganga í dóminn eptir hlutkesti í stað þeirra aðaldómenda, er kynnu að ganga úr dómnum einhverra orsaka vegna.

Með hluttekningu kjörnu dómaranna 24 og tilkvaðningu bráðabirgðarforseta landsdómsins á 6 sjálfkjörnu dómurunum er landsdómurinn skipaður, 3. gr. og 1. og 4. mgr. 4. gr. 1dl.

^{*)} Landsstjórnin hafði í árslokinn 1911 skipt dómaratölu Húnavatnssýslu milli sýslunefndanna í eystra og vestra sýslufélaginu og skammtað Hafnarfirði einn af tölu Gullbringusýslu. Og eptir því höfðu kosningar á varamönnum í þessum hjeruðum farið fram 1912. En slík skipting er ekki lögmæt.

^{**) Verða hjer eptir skammtstöfuð: Psk.}

Kjörgengi (dómgengi, *habilitas generalis*) hinna kjörnu manna til landsdómsins er bundið ýmsum skilyrðum, 5. gr. 1dl.

Fyrsta kjörgengisskilorðið mun mega telja það, að sá, er kjösa á, sje karlmaður. Að vísu eru konur nú embættisgengar hjer á landi samkv. lögum 11. Júlí 1911, nr. 37, og af því kynni að virðast mega álykta, að þær sjeu og kjörgengar í landsdóminn, enda mundi kona, er sæti í landsyfirdómi eða væri meðal elztu lögfræðinga í öðru kjörgæfu laga-embætti og fullnægði öðrum dómgengisskilyrðum sjálfkjörinna dómara, eiga sjálfkjörið sæti í landsdómnum. En þó er slík ályktun að minnsta kosti hæpin. Það verður í öllu falli ekki ályktað frá embættisgengi kvenna til kjörgengis í kjörið landsdómarasæti þegar af þeirri ástæðu, að enginn er neyddur í embætti, en landsdómarastaðan er skyldustarf, eða svokölluð borgaraleg kvöð, niðurlag 5. gr. 1dl., enda er dæmi þess, að konum er sett á sjálfsveld, hvort taka vilji við störfum í almenningsþarfir, sem eru skyldustörf karlmanna, kjöri til bæjarstjórna og hreppsnefnda*). Og það verður tæplega heldur dregin ábyggileg ályktun frá dómgengi kvenna í sjálfkjörið landsdómara sæti til dómgengis í kjörið sæti, með því að dómgengisskilyrðin eptir 3. og 5. gr. eru ekki allskostar söm (annar aldur). Hjer má og minna á það, að það virðist ekki fara allskostar vel saman, að játa konum án skýlausrar heimildar dómsvaldi um politisk málefni, áður en þær eignast kosningarjett og kjörgengi til alþingis.

Annað kjörgengisskilorðið er, að maðurinn sje ekki yngri en 35 ára og ekki eldri en 60 ára.

Þriðja, að hann eigi ekki sæti á alþingi.

Fjórdá, að hann hafi eigi verið »dæmdur fyrir verknad, er svívirðilegur er að almennings álitu«. Maður verður að hafa unnið svívirðilegt verk, til þess að ókjörgengur verði, og verkið verður að hafa sannast á hann með refsidómi. Refsingin skiptir hins vegar yfirleitt ekki máli. Maður, sem dæmdur væri í sekt fyrir þjófnað eptir 237. gr. hegningarlaganna 25. Júní 1869**), væri t. d. ókjörgengur, en maður, sem dæmdur væri í hegningarvinnu fyrir brot á móti valdstjórninni, mundi ekki missa kjörgengi fyrir það eitt. Það nægir ekki, að verkið hafi sannast á manninn með öðru móti en refsidómi t. d. með vitnaleiðslu og sýknudómi sakarábera í meiðyrðamáli. Það verður

*) Lög 30. Júlí 1909, nr. 49, 2. mgr. 2. gr.

**) Hjer eptir skammstöfuð: Hgnl.

ekki sagt um meiðyrtan mann, sem tapar meiðyrðamáli, að hann sje »dæmdur« fyrir það verk, sem honum var borið á brýn, jafnvel þó að sakaráberi hafi sannað verkið á hann*). — Skilorðið er fortakslaust, svo að virðast mætti, að refsisdómur nægði, hve ungur sem maðurinn hefði brotið og að uppreisn æru stöðaði ekki. En eins og nánar er gerð grein fyrir í stjórnlagafraeðinni**), þá eru refsiverð verk yngri manna en 15 ára áhrifalaus á svokölluð ærurjettindi manna, og svo mun og vera um sams konar verk manna, ekki eldri en 18 ára, fari ídæmd refsing eigi fram úr hýðingu með reyrprika eða fangelsi við venjulegt fangaviðurværi. Þá mundi og maður, er fengið hefði uppreisn æru sinnar, samkv. tilsk. 12. Marts 1870 eða lögum 6. Nóv. 1897, nr. 21, eða fullnægt hefði skilorðsbundnum refsidómi, samkv. 2. gr. laga 16. Nóv. 1907, nr. 39, vera kjörgengur. Hins vegar mundi uppgjöf refsingar, náðun, ekki stöða.

Fimta skilorðið er það, að maðurinn hafi ekki misst fjárráð sín. Með því skilorði er átt við það, að maðurinn sje hvorki sviptur forræði eigin fjár (gjörður ómyndugur) nje heldur undir gjaldþrotaskiptum***). Arfsali (prófentumaður) verður ekki settur á bekk með ófjárráðum mönnum og gjaldþrotum og er því kjörgengur.

Sjötta skilorðið er það, að maðurinn hafi ekki þegið af sveit eða, hafi hann þegið, að hann hafi þá annaðhvort endurgoldið sveitarstýrkinn eða fengið eptirgjöf á styrknum. Samkv. 2. mgr. 53. gr., sbr. 3. gr. fátækralaganna 10. Nóv. 1905, nr. 44, sbr. 53. gr. stjkskrárinnar, er þó styrkur úr fátækraþjóði til framfærslu yngra manns en 16 ára áhrifalaus á rjetthæfi hans. Og samkv. 4. mgr. siðarnefndrar greinar fátækralaganna skerðir styrkur, sem veittur er framfærslumanni úr fátækraþjóði til kennslukaups fyrir barn í barnaskóla, eða hjá farkennara, eða til kennsluáhalda, eða til greptrunar þurfamanna, heldur ekki mannrjettindi framfærslumanns. Slík hjálp mundi því ekki hafa áhrif á kjörgengi í landsdóm.

Sjöunda skilorðið er það, að maður sje ekki öðrum háður sem hjú, en því nafni munu, samkv. tilsk. um vinnuhjú 26. Jan. 1866 og algengri málvenju, þeir einir verða nefndir, er vinna öðrum líkamlega vinnu um fyrirfram tiltekinn lengri tíma (miðað við hjúaskildaga) gegn framfærslu á heimili húsbónda

*) LHB: Stjlfr. bls. 149.

**) Sama rit, bls. 148.

***) Sjá nánar s. r., bls. 151—155.

og kaupi. Heimiliskennarar, skrifarar, búðarþjónar, daglaunamenn eða því um líkir verða ekki taldir til hjúa. Hins vegar mundi maður, er væri vistfastur að hálfu eða nokkru leyti, en að öðru leyti »sjálfs sín« eða viðriðinn annað starf, verða að teljast hjú og því eigi vera kjörgengur.

Áttunda skilorðið er það, að maður sje ekki þegn annars ríkis eða í þjónustu þess. Því er t. d. ræðismaður annars lands ekki kjörgengur.

Níunda, að maðurinn eigi ekki heima í öðru landi. Maður getur samtímis átt heima í tveimur eða jafnvel fleiri löndum. Því væri maður ekki kjörgengur, sem ætti heimili bæði hjer á landi og erlendis.

Tíunda skilorðið er það, að kjósa má samkv. 4. gr. 1dl., að eins innanhjeraðs- eða innanbæjarmenn til landsdómsins, og er því heimilisfesta í kosningarhjeraðinu að minnsta kosti óhjákvæmileg til löglegs kjörs. Hitt er ekki jafnvíst, að landsdómari verði að víkja úr dómnum fyrir það eitt, að hann hefur síðar tekið sjer bólfestu í öðru hjeraði en hann var upprunalega kosinn í.

Kjörgengisskilyrðin eru ekki fleiri en nú voru talin. 5. gr. sbr. 4. gr. virðist tæmandi. Sjerstaklega er þess getið, að maður, er væri í stjórnarráðinu, væri tæpast ógengur í kjörið landsdómarasæti (úr Reykjavík). Greinin áskilur að eins, að maður megi ekki eiga sæti á alþingi, en nefnir ekki, að hann megi ekki vera í stjórnarráðinu. Það er ekki ólíklegt, að úrfellingin sje jafnvel gjörð af ásettu ráði, þar sem hvorttveggja er áskilið um sjálfkjörna dómara í 3. gr. Lögjöfnun frá þeirri grein væri þá ekki leyfileg, enda ekki óeðlilegt, þótt gjörður sje greinarmunur kjörinna og sjálfkjörinna manna að þessu leyti. Þó er munur á að mega kjósa mann, er væri fyrir í stjórnarráðinu og hinu, að maður utan stjórnarráðs megi halda sæti í landsdómi, enda þó að komist hefði í stjórnarráðið eptir kjör í dóminn. Hvort tveggja yrði þó að fara saman. Eðlilega má landsdómarana ekki bresta óhjákvæmilega heilbrigði til sálar og líkama. Því gæti t. d. hvorki vitskurtur maður nje dumbur talist kjörgengur.

Málengi.

Heimild landsdómara til að fjalla um tiltekið mál, málengi (habilitas specialis) er ekki nefnd í landsdómslögum. En í niðurlagi 7. gr. er þó gjört ráð fyrir henni: »Ef . . . kjörinn dómandi . . . verður að víkja eptir almennum reglum«. Með orðunum »verður að víkja eptir almennum reglum« getur

ekki verið átt við önnur atvik en þau, er varna dómara að fjalla um tiltekið mál vegna afstöðu hans til málsins, málsaðila, málsvara aðila, til vitna eða annara manna, er koma við málið. Tilvitnunarorðin eiga beinlínis að eins við kjörna dómara, en gilda vitanlega jafnt um sjálfkjörna. Meinbugir dómara geta verið þannig vaxnir, að dómari verði fortakslaut að vikja eða þá hinn veg, að hann þurfi ekki að vikja nema því að eins, að krafist sje. Að öðru leyti vísast um allt þetta efni til rjettarfarsins^{*)}.

Varadómarar

eru til þess að ganga í landsdóminn í stað kjörinna dómara, er kynnu að deyja, missa kjörgengi eða forfallast þannig, að þeir geta alls ekki setið í dómnnum, upphaf 7. gr. ldl., og í stað þeirra kjördómara, er kynnu að vikja sæti í tilteknu máli, enda þó að dómengir sjeu yfirleitt, niðurlag 7. gr. Varamennirnir koma aptur á móti aldrei í stað sjálfkjörinna dómara. Týni einhver sjálfkjörnu dómaranna tölu (eptir að dómur er fullskipaður), forfallist eða verði að vikja í tilteknu máli, kveður forseti landsdómsins til mann eða menn úr tölu dómengra embættismanna.

Varamennirnir eru kosnir til 6 ára í senn, upphaf 8. gr. ldl. Það er kosið heima í hjeruðum til þeirra á sama hátt og til aðaldómaranna, 1., 2. og 3. mgr. 4. gr. og upphaf 8. gr. ldl.^{**)}. Og kjörgengisskilyrði þeirra eru vitanlega söm og landsdómaranna, 5. gr. ldl., enda voru upphaflegu landsdómararnir, landsdómararnir frá 1907, teknir úr óskiptri tölu allra hjerads-kjörinna manna, svo sem varamennirnir frá því ári. Hins vegar gildir lítilsháttar frábrugðin aðferð um tilnefningu yngri varamanna en frá 1907. Það er að visu kosið til þeirra í hjeruðum á sama hátt og upphaflega, og jafnmargir kosnir og þá, eða 72 alls. Og efri deild nefnir ennfremur 2 tylftir úr á sama hátt og þá. En 1913 urðu varamenn þeir 24 menn, sem áttu nöfn á miðum þeim, er forseti sameinaðs alþingis lét draga úr kjörbætti. Þeir, sem áttu ódregna miða í bætti, dattu aptur á móti alveg úr sögunni. Og svo fer framvegis um tilnefningu varamanna úr flokki hjeradskjörinna, 1. mgr. 8 gr. ldl.

^{*)} J. Nellemann: Civilprocessens almindelige Del, Kbhavn 1887 bls. 204—215. Einar Arnórsson: Dómsstólar og rjettarfar á Íslandi, Rvík 1911, bls. 143—154; hjer eptir nefnt: E. A: Dst. & Rf.

^{**)} 8. gr. vitnar ranglega til 3. gr. ldl. í stað 4. gr.

Með mönnum úr flokki varamanna verða bætt þau skörð, sem koma kunna í flokk kjörinna landsdómara, hvort heldur af því að landsdómari gengur úr dómnum fyrir fullt og allt eða í tilteknu máli. Í fyrra fallinu verður varamaður að föstum landsdómara, en í síðara fallinu skipar hann að eins landsdómarasæti í bili, meðan dómari er forfallaður eða ekki mál-gengur, en hverfur aptur í flokk varamanna, þegar hinn getur tekið við.

Dómrúðning.

Eins og getur um að framan skipa 30 menn landsdóminn, 6 sjálfkjörnir og 24 kjörnir. En komi til máls, mega ekki sitja dóminn fleiri en 15 dómarar, eða rjettur helmingur upphaflegu tölunnar. Hinum helmingnum er rutt úr dómnum. Þeir hverfa úr dómnum meðan málið stendur yfir, en taka aptur sæti í dómnum eptir að málið er gengið um garð, hvort heldur útkljáð eða fallið niður, og fer þá aptur fram ruðning er nýtt mál kemur fyrir dóm.

Málsaðilar ryðja dóminn, hvor um sig tiltekinni tölu sjálfkjörinna og kjörinna dómara. Ákærður ryður 2 sjálfkjörnum dómurum og 9 kjörnum, en sóknari 1 sjálfkjörnum dómara og 3 kjörnum*), 11. gr., 1. mgr., 3. liður. Hvor um sig ryður eptir eigin vild og vitsmunum og þarf engar ástæður að færa fyrir ruðningunni.

Dómrúðningin fer fram fyrir forseta landsdómsins, bráðabirgðarforseta, og 4 valinkunnum og óvilhöllum mönnum, er hann kveður til. Hún fer fram áður en dómarar koma saman á dómstað, til að hlýða á sókn og vörn málsins og til að leggja dóm á það. Sóknari og ákærður eða verjandi hans eiga sjálfir að vera viðstaddir ruðninguna, enda aðvarar forseti þá hvorn í sínu lagi með nægilegum fyrirvara um stað og stund ruðningar, þegar eptir að sóknari hefur sent forseta þingsályktun alþingis um ákæru, 1. og 3. liður 1. mgr. 11. gr. ldl. Forseti sendir ákærðum eptirrit af þingsályktun alþingis með áritaðri áskorun um að ryðja dóminn, en aðvarar sóknara um ruðninguna með vênjulegu brjefi.

Ryðji annarhvor aðila eigi dóminn eða ryðji hann hvor-

*) Eptir lögum frá alþingi 1914, Alþingistiðindin 1914 A nr. 459, sem búast má við að verði staðfest, ryður sóknari 1 sjálfkjörnum dómara og 6 kjörnum, en ákærður 1 sjálfkjörnum og 7 kjörnum. Eptir því skipa 4 lögfróðir menn dóminn, gegn 3 áður.

ugur, þá á forseti að hluttaka jafnmarga úr dómnum og ryðja átti, 1. liður 2. mgr. 11. gr. ldl. Til þeirrar atþafnar kveður forseti 2 valinkunna og óvilhalla menn sem votta, og ráðherra á kost á að hafa þar viðstaddan mann, er hann tilnefnir, 2. mgr. 8. gr. Hluttaki forseti menn úr dómnum fyrir báða, verður að hluttaka fyrir hvorn í sínu lagi, ákærðan og sóknara, og sjer úr hvorum flokki dómara, sjálfkjörinna og kjörinna, hvort heldur hluttekið er fyrir annan eða báða.

Forföll dómara.

Með orðinu »forföll« er hjer átt við öll þau atvik, er valda því, að dómari má ekki sitja eða getur ekki setið dóm, hvort heldur að lögum eða af öðrum ástæðum. Fyrnefndu ástæðurnar eru annaðhvort þannig vaxnar, að maðurinn má ekki fást við nein dómarastörf, eða þá svo lagaðar, að hann má ekki gegna tilteknum dómarastörfum eða dómarastörfum í tilteknu máli. Sem dæmi fyrnefndra forfalla, má nefna brjálsemi dómara og mannorðslekkun, og sem dæmi siðarnefndra ofnáin vensl við annanhvorn málsaðila eða beina hagsmunavon af úrslitum máls. Niðurlag 7. gr. ldl. virðist að vísu greina milli lagalegra hindrana og annara, sbr. orðin: »forfallast eða verður að vikja eptir almennum reglum«, og niðurlag 4. mgr. 4. gr.: »missir kjörgengi eða forfallast«, enda merkir »forföll« í daglegu tali nánast aðrar hindranir en löghindranir. En þar eð afleiðing beggja hindrana er söm og bætt er úr öllum hindrunum dómara á sama hált, sem sje með því að taka annan dómengan mann í hið auða sæti, þá virðist forsvaranlegt að nota »forföll« sem sameiginlegt heiti um allar hindranir dómara.

Landsdómslögin taka jafnt til forfalla dómara fyrir ruðningu, upphaf 7. gr., sem eptir ruðningu, niðurlag sömu gr. Þó verður ekki talað um forföll dómara fyrr en sjálfkjörnu mennirnir 6 eru kvaddir til og kjörnu mennirnir 24 hlutteknir.

Samkvæmt 2. mgr. 14. gr. ldl. nægir það til lögmæts dóms, að 12 dómarar hinir sömu, 2 sjálfkjörnir og 10 kjörnir, hlýði á alla sókn og vörn í málinu og taki þátt í að dæma dóminn. Og mundi eptir því ekki þurfa að kveðja til nýja menn, þó að 3 eða færri dómarar sæktu eigi eitthvert rjettarhald, og hins vegar ekki stóða að kveðja nýja menn til síðari rjettarhalda en hins fyrsta, væru ekki 12 (10+2) hinir sömu viðstaddir. En þó að dómurinn sje starfsfær, sjeu 12 viðstaddir, þá mundi

þó rjett að kveðja nýja menn í stað forfallaðra dómara, alltjend til fyrsta rjettarhaldsins.

Landsdómslöginn minnst ekki á forföll sjálfkjörinna dómara og geta þess því eðlilega ekki, hversu úr þeim verði bætt. Aftur á móti setur 7. gr. reglur um það, hversu að skuli fara, ef kjörinn dómari forfallast. Forseti hluttekur í því falli mann eða menn úr flokki varamannanna, enda sjeu 2 valinkunnir menn viðstaddir athöfnina sem vottar, einn maður sem ráðherra kveður til og, sje mál höfðað, ákærður eða umboðsmaður hans, 2. mgr. 8. gr. 1dl. Fari hluttaka fram eptir að mál er höfðað, mundi nægja að ákærður eða umboðsmaður hans væri viðstaddur. Vottföst hluttaka forseta hlýtur að vera lögleg, enda þó að við hana sje hvorki staddur maður af hendi ráðherra nje ákærðs. Ella væri hægt að ónýta hluttökuna og þar með málið, með því að stilla svo til, að umboðsmaður væri ekki viðstaddur. Það nægir að gefa ráðherra og (eða) ákærðum kost á, að hafa þar viðstaddan mann af sinni hendi.

Tala þeirra, sem hluttaka á úr flokki varamanna í stað hvers forfallaðs dómara, fer eptir því, hvort hluttaka fer fram fyrir eða eptir ruðningu. Í fyrra fallinu hluttekur forseti jafnmarga og forfallast hafa, en í síðara fallinu 3 í stað hvers eins, sem forfallast hefur, og ryður þá ákærður einum þeirra, en sóknari öðrum, 7. gr. 1dl.

Eins og getið er um, minnst landsdómslöginn ekki á forföll sjálfkjörinna dómara, hvorki fyrir nje eptir ruðningu. En með því að þeir geta forfallast jafnt og kjördómarar, verður að bæta í skörð þau, sem verða kunna í liði þeirra. Það er enginn vafi á því, að forseti landsdómsins kveður til staðgengla sjálfkjörinna dómara sem kjörinna, en votta og umboðsmenn af hendi ráðherra eða ákærðs þarf tæplega að kalla til kvaðningarinnar, með því að henni er háttað gagngjört á annan veg en hluttöku úr flokki varamanna. Þá er og enginn vafi á því, að forseti kveður til jafnmarga menn úr flokki dómengra lagaembættismanna og forfallast hafa, fari kvaðningin fram fyrir ruðningu. Það er bein afleiðing af 3. gr. og hlutarins eðli. Forfallist aftur á móti sjálfkjörinn dómari eptir ruðningu, er ekki jafnvíst, hve marga skuli kveðja til. Færri en forfallast hafa verða þó eðlilega ekki kallaðir til. Og forfallist allir sjálfkjörnu dómarrarnir, 3, virðist lítill eða enginn vafi á því, að forseti eigi að kveðja til 6 menn úr flokki dómengra embættismanna og ákærður þá að ryðja 2 af þeim, en sóknari 1. En úr því að svo verður að vera, er svo er ástatt, virðist rjett, að málsaðilar

fái og að ryðja, er færri forfallast, og þá er ekki til handbærari regla að fara eptir, heldur en reglan um hlutlöku í stað kjördómara, er forfallast eptir ruðningu. Með því móti verða áhrif sóknara á ruðningu út af forföllum sjálfkjörins dómara að visu meiri, heldur en áhrif hans á upphaflegu ruðninguna, en hjá því verður eigi komist, eigi hann að mega ryðja á annað borð, enda hefur sóknari jöfn áhrif og ákærður á ruðningu út af forföllum kjördómara, þó að áhrif hans á upphaflega ruðningu kjördómara sjeu miklu minni en ákærðs.

Eiður dómara, laun og ábyrgð.

»Dómaraeið« eiga að vinna þeir dómara, sem hafa ekki unnið hann áður, 1. mgr. 14. gr. ldl. Eptir 1. 5. 1 í norsku lögum Kristjáns konungs V., sem lögleidd eru hjer á landi um rjettarfar með konungsbrjefi 2. Maí 1732, áttu dómara að vinna sjerstakan dómaraeið, sem prentaður er aptan við lögin. Við þann eið kynni 14. gr. ldl. að virðast eiga. En með því að sá eiðstafur á ekki lengur við og er jafnvel ekki notaður við eiðfestingu embættisdómara — þeir vinna að eins venjulegan embættiseið — þá hlýtur venjulegur embættiseiður að nægja fyrir sjálfkjörnu dómarana. Og af kjörnu dómurunum virðist ekki heimtandi meira en líkt eiðspjall og af öðrum dómnefndarmönnum, svo sem í landamerkjamállum, 10. gr. laga 17. Marts 1882, nr. 5, eða þá drengskaparheit samkv. 1. gr. laga 11. Júlí 1911, nr. 29.

Fæðispeniga fá landsdómara, jafnháa og alþingismenn hafa þá á hverjum tíma sem er, 9. gr. ldl. Nú nemur sú upphæð, samkv. 1. gr. laga 22. Okt. 1912, nr. 10, 8 kr. á dag til Reykvinga, meðan þeir sitja á alþingi, og 10 kr. á dag til manna utan Reykjavíkur, meðan þeir dvelja á þingstaðnum, en 8 kr. dagborgun fyrir þann tíma, sem þeir eru á ferð til þings og frá þingi. Verði landsdómurinn háður utan Reykjavíkur, 1. gr. ldl., verður auðvitað að miða við dómstað, svo sem miða yrði við þingstað, væri alþingi haldið utan Reykjavíkur, samkv. 20. gr. stjórnarskrárinnar. Auk fæðispeninga fá dómendur ferðakostnað endurgoldinn eptir frjálsum úrskurði dómisins.

Dómskostnaður allur greiðist úr landssjóði, 9. gr. ldl., og forseti landsdómisins mun geta ávísað honum til útborgunar, enda þó að svo sje eigi beint ákveðið í landsdómslögnum. Það kemur að minsta kosti bezt heim við anda laganna um

fullkomið sjálfstæði dómsins, og lögjöfnun frá ávisunarrjetti deildarforseta alþingis, samkv. 10. gr. þsk., liggur ekki fjærri.

Um ábyrgð landsdómaranna eru engin sjerákvæði í landsdómslöggunum. Landsdómurinn á engan dómstól yfir sjer og af því leiðir, að viðurlög fyrir rjettarfars afbrigði mundu eigi verða gjörð landsdómurunum á venjulegan hátt.

Hins vegar geta landsdómarar vitanlega unnið sjer til óhelgi með brotum á XIII. kapitula hgnl. Um brot sjálfkjörnu dómaranna mundi fara sem um sams konar brot í embættisfærslu þeirra. Yfirdómari eða undirdómari, er sæti í landsdómnum og gjörði sig þar visvitandi sekan í nokkru ranglæti, mundi t. d. verða dæmdur eptir 124. gr. hgnl., en kjörnu dómararnir, að minnsta kosti þeir, er ekki væru embættismenn, mundu aptur á móti verða dæmdir eptir 145. gr., borinni saman við þá hegningarlagagrein, er brotið heyrði sjerstaklega undir, að svo miklu leyti, sem annað væri eigi áskilið, svo sem gjört er um dómnefndarmenn í 2. mgr. 121. gr. hgnl.

Bókun.

Þess er eigi getið í landsdómslöggunum að bóka eigi það, sem fram fer fyrir dómnum. Þó leiðir það af ákvæðum 16. gr., um að birta skuli dóm og fullnægja honum á venjulegan hátt, að færa verður dóminn í letur og þá vitanlega í bók.

En þó að bókun sje ekki berum orðum áskilin í löggunum, þá mundi þó rjett, að bóka aðaldrætti þess, sem fram fer fyrir dómnum, og það því fremur, sem dómur þarf ekki að ganga í málinu fyr en innan 3 sólarhringa frá því, er sókn og vörn er lokið, 1. mgr. 16. gr. auk þess, sem máli getur orðið frestað um skemmri eða lengri tíma.

Sumt, allt það er sjerstaklega skiptir máli, sjerstaklega rjettarkröfur málsaðila og vitnasþurningar og svör, verður að bóka sem nákvæmast, eptir atvikum orði til orðs. Það verður ekki heimtað af dómurunum, að þeir muni utanbókar, ef til vill um lengri tíma, öll máli skiptandi atriði, enda slíkt ekki eigandi undir minni manna. Aptur á móti þarf ekki að bóka ræður málsaðila.

Bókun aðaldrátta þess, er fer fram fyrir landsdómnum, kemur ekki í bága við það, að málaflutningur fyrir honum er munnlegur. Bókunin er bara til stuðnings, enda bókun lögmælt

við ýmsa erlenda dómstóla að meira eða minna leyti þar sem málfærsla þó er munnleg, t. d. við danska ríkisrjettinn og hæstarjett. Hentugast virðist að hafa sjerstaka dómabók undir dóma landsdómsins og aðra bók undir aðrar rjettargjörðir. Bækurnar æltu að vera löluseltar og löggildar og liggur næst að ætla forseta að löggilda þær, þar sem hann stendur yfirleitt fyrir öllum undirbúningi undir landsdóminn og stýrir gjörðum dómsins eptir að hann hefur tekið til starfa.

Forseti mundi líklega geta kvallt einhvern landsdómaranna til að hafa ritarastarfið á hendi. En betur færi á því, að kveðja til þess sjerstakan mann, með því að bókunin mundi draga nokkuð úr athygli þess dómara, er henni gegndi, á því er fram færi fyrir dómnum. Málsaðilar munu ekki þurfa að undirrita bókina, enda er undirskriptar aðila ekki krafist fyrir landsyfir dómi, hvorki í saka- nje einkamálum. Kostnaður út af bókun yrði að teljast til kostnaðar við landsdóminn, þó ekki til málskostnaðar í tiltekinni sök.

Rjettarvottar.

Þess er getið í 2. mgr. 8. gr., að forseti skuli hafa 2 votta við er hann hluttekur varamenn í landsdóminn og í 2. mgr. 11. gr. er áskilið, að 4 vottar skuli vera viðstaddir er dómruðning fer fram. Hvorug athafna þessara er dómsathöfn. En þótt svo væri, mundi tæplega vera rjett að álykta af því, að vottar þurfi að vera viðstaddir rjettarhöld landsdómsins. Hitt liggur nær, að hafa þar enga votta, þar sem dómurinn er skipaður mörgum dómurum og ekki venja að hafa votta við slíka dómstóla.

Dómsetning.

Forseti landsdómsins, bráðabirgðarforseti, kallar dómendur saman á dómstað, með misjafnlega löngum fresti, eftir því hvort alla á sönnunargagna utan Reykjavíkur eða ekki. Í síðara fallinu má boðunarfrestur ekki vera lengri en 3 mánuðir, en í fyrra fallinu 3—6 mánuðir, eptir því sem ástæður renna til, 3. mgr. 11. gr. ldl. Sönnunargögn þau, sem eru ekki útvegð fyrir landsdómnum sjálfum, eiga að vera til reiðu þegar dómurinn kemur saman, og því er boðunarfresturinn ákveðinn lengri, er leita á sannana utan Reykjavíkur.

Þegar dómendur eru komnir á dómstað, tekur forseti landsdómsins, bráðabirgðarforseti, eð af dómurunum, 1. mgr. 14. gr. 1dl. Dómstaðurinn er að jafnaði Reykjavík. Þó mundi mega halda dóminn annars staðar ef nauður ræki til. Dómurinn metti sjálfur þá nauðsyn, ef til kæmi eða eptir atvikum forseti fyrir hans hönd. Þar næst lætur forseti fara fram kosningu á forseta landsdómsins. Kjörrið er frjálst. Það má jafnt kjósa ólögfróðan mann sem lögfróðan. En þar sem forseti á að stýra gangi málsins og jafnvel einn úrskurða atriði, sem útheimtir þekkingu á lögum, sbr. 2. lið 15. gr. 1dl., enda landsdómslöggin ófullkomin og þurfa stöðugar hliðsjónar til algengra rjettarfarsreglna um einkamál, þá mundi tæpast vera forsvaranlegt að kjósa ólögfróðan mann í forsetasætið, og jafnvel rjettast að lögbinda kjörrið við lagakunnáttu*).

Þegar fullnaðarforseti er kjörinn, er landsdómurinn þess albuinn að taka til starfa.

Gangi bráðabirgðarforseti úr dómi, að loknu forsetavali af því að hann á sæti á alþingi, verður forseti að nefna í dóminn í hans stað 3 kjörgenga lagaembættismenn, og málsaðilar, eða forseti í þeirra stað, síðan að ryðja 2 þeirra á fyrgreindan hátt. Það er ágalli á lögnum, að ekki er til ákvæði um kjör varaforseta, enda vafasamt hvort úr honum verður bætt.

Í þessu sambandi þykir rjett að geta 2. mgr. 14. gr. 1dl., sem ákveður, að dómur sje því að eins lögmaður, að »2 af hinum lögskipuðu og 10 af hinum kjörnu dómendum, hinir sömu, hlýði á alla söku og vörn í málinu og taki þátt í að dæma dóminn«. Eptir ruðningu skipa landsdóminn alls 15 dómarar, 3 sjálfkjörnir og 12 kjörnir. Því leiðir það af 2. mgr. 14. gr. að vanti einhvern tíma 3 hina sömu af 15 í dóm samtímis, t. d. 1 sjálfkjörinn og 2 kjörna, þá má ekki vanta neinn af hinum 12 dómurunum í nokkurt síðara rjettarhald. Dómurinn væri þá ekki starfsfær og yrði þá annaðhvort að fresta máli, ef um bráðabirgðarforföll væri að ræða, eða málið fjelli niður, ef fullnaðarforföll væru, t. d. ef dómari andaðist eða missti kjörgengi. Þetta ákvæði er því varúðarverðara, sem ekki mundi auðvelt að koma fram ábyrgð á móti dómara, þó að vanta kynni að sjálfráðu.

*) Eptir fyrrnefndum alþingislögum 1914 á forsetakjörrið að verða bundið við sjálfkjörnu dómara.

II. Dómbæri landsdómsins.

Ábyrgð embættisverka.

Eins og getið er um í næsta kafla á undan er landsdómurinn alveg einstakur í sinni röð að allri skipun, einkadómstóll, skipaður að mestu leyti kjörnum leikmönnum. Auk þess eru flestar reglur um rjettarfarir í landsdómsmálum mjög frábrugðnar rjettarfarsreglum sakamála, svo sem síðar skal verða sýnt. Það þykir því þegar af þeirri ástæðu, að landsdómslöginn öll mega heita nýmæli, rjett að taka það fram í upphafi þessa kafla, að tæpast mun rjett, að játa dómbæri eða dómsvaldi landsdómsins, frekar en skýlaus heimild rennur til.

Beina heimildin til dómbæris landsdómsins er 2. gr. 1dl.:

»Landsdómurinn dæmir mál þau, er alþingi lætur höfða gegn ráðherranum út af embættisrekstri hans eða á móti landritara út af embættisrekstri hans, er hann gegnir ráðherrastörfum á eigin ábyrgð«. En jafnframt grein þessari og 2. mgr. 16. gr. sömu laga, verður að hafa huga á 2. gr. stjksl. 1903 og á 1. gr., 4. mgr. 5. gr. og 7. gr. laga um ábyrgð ráðherra Íslands 4. Marz 1904, nr. 2*). Sjerstaklega verður þó að gefa gaum að 2. gr. stjksl. við skýringu landsdómslaganna og ráðherraábyrgðarlaganna, því að nefnd grein stjórnskipunarlaganna er sú lind, sem landsdómslög og ráðherraábyrgðarlög eru runnin frá, en greinin er á þessa leið: »Ráðherrann ber ábyrgð á stjórnarathöfninni. Alþingi getur kært ráðherrann fyrir embættisrekstur hans eptir þeim reglum, er nánar verður skipað fyrir um með lögum«.

Samkvæmt 2. gr. 1dl. er dómbæri landsdómsins tvískorðað. Það er bundið við tiltekna málsaðila og við tiltekið sakarefni.

Fyrri atriðið orkar ekki tvímælis. Landsdómurinn er dóm-bær um þau mál ein, sem alþingi eða sóknari þess er sóknaradili að (ákærandi) og ráðherra (landritari) er varnaraðili að (ákærður). Það verður ekki álitid, að konungur geti kært ráðherra fyrir landsdómi. Fyrst er hvergi gjört ráð fyrir ákæru-rjetti hans, og svo vantar ákvæði um, hver með slíkt mál ætti að fara, en tæpast orðandi, að fá það sóknara alþingis, enda mundi konungur tæpast nola sjer ákæruvald gegn ráðherra sínum, þó að honum væri játað því í orði kveðnu**). Landsdómurinn er því að eins dómbær í málum gegn landritara, að

*) Lög þessi verða hjer eptir skammstöfuð: Rhábl.

**) LIIB: Stjlfr. bls. 121.

landritari gegni ráðherrastörfum á eigin ábyrgð, en um það atriði vísast til stjórnлагаfræðinnar^{*)}). Landritari er, þegar svo stendur á, í rauninni ráðherra, og því er ráðherra hjer eptir einn nefndur, þó að átt sje eptir atvikum við landritara í ráðherra-sessi. Þó liggur það bæði í eðli máls og orðum greinarinnar, að ákærður þarf ekki að gegna ráðherrastörfum þá er málið er fyrir landsdómi. Það nægir, að málið sje »út af embættisrekstri« ráðherra. Og enn er ekki girt fyrir það, svo sem síðar skal verða sýnt, að landsdómurinn leggi dóm á atriði, sem varðar einstakling, sem sje skaðabótakröfu af hendi einstaklings, en alþingi verður þá að hafa tekið kröfuna upp fyrir hann, 7. gr. rhábl., og er þá formlegur sóknaraðili einnig að henni.

Hitt er ekki jafn tvímælalaust, hver mál milli nefndra málsaðila, alþingis og ráðherra, landsdómurinn er dómbær um. Úrlausn þeirrar spurningar veltur aðallega á orðum 2. gr. 1dl.: »út af embættisrekstri« ráðherra, en þau orð verður aptur sjerstaklega að skoða við ljós 2. gr. stjksl. 1903. Samkv. síðar-nefndri lagagrein »ber ráðherrann ábyrgð á stjórnarathöfninni« eptir »þeim reglum, er nánar verður skipað fyrir um með lögum«. Með orðunum »eptir þeim reglum« o. s. frv. er átt bæði við ráðherraábyrgðarlögin og landsdómslögin, er alþingi 1903 hafði til meðferðar samtímis stjórnarskipunarlögunum.

Orðið »stjórnarathöfn« í sömu grein bendir nánast til svokallaðra pólitískra embættisverka ráðherra, sbr. og dönsku útlegginguna: »Regeringens Förelse«. Það er sýnt í stjórnлагаfræðinni^{**)}), að ráðherraábyrgðarlögin taka að eins til svokallaðra pólitískra brota ráðherra. Dómbæri hæstarjettar, sem einkadómstóls, yfir ráðherra var og áður, samkv. 2. ákvörðun um stundarsakir aptan við stjórnarskrána 1874^{***)}), einskorðað við afbrigði af hendi ráðherra gegn stjórnarskránni. Líklega hefur 3. gr. stjskr. 1874 ekki ætlað að undanþiggja ráðherra ábyrgð á embættisbrotum samkv. XIII. kap. hgnl. og hefði þá dómur um þau legið undir hina venjulegu dómstóla. Bæði vegna þessa og sjerstöðu landsdómsins og landsdómslaganna, gæti komið til mála, að einskorða dómbæri landsdómsins við pólitísk brot ráðherra eða brot hans á ráðherraábyrgðarlögunum. Þess er þó

*) LHB: Stjlf. bls. 98—100.

**) S. st. bls. 111—13.

***) Hjer eptir skammstöfuð: stjskr.

tæpast kostur. Sjálf 2. gr. stjksl. 1903 notar orðið: »embættisrekstur« jöfnum höndum og orðið: »stjórnarathöfn«; og þann veg, að fyrri orðið virðist fremur útlegging á hinu síðarnefnda, heldur en háð því. Landsdómslögin nota orðið »embættisrekstur«, en ekki »stjórnarathöfn«. Og þar sem niðurlag 2. gr. stjksl. 1903 vafalaust á við landsdómslögin, þá mun mega líta svo á, að hvorttveggja hinna auðkendu orða merki eitt og hið sama, enda væri ekki unnt að undanþiggja dómbæri landsdómsins dóm um öll brot ráðherra á hgnl. Því veldur 4. mgr. 5. gr. rhábl., en hún er á þessa leið: »Hafi ráðherrann jafnframt brotið gegn hinum almennu hegningarlögum, þætist hegning sú, er hann hefur unnið til eptir þeim, við hegningu þá, er honum er gjörð í lögum þessum«. Með orðunum: »brotið gegn hinum almennu hegningarlögum« getur vitanlega ekki verið átt við algeng brot á hgnl., svo sem svik í einkaviðskiptum. Mál út af þess konar brotum yrðu með engu móti kölluð mál »fyrir embættisrekstur«, 2. gr. ldl., sbr. 2. gr. stjkspl. 1903. Með þeim orðum hlýtur að vera átt við embættisbrot samkv. XIII. kap. hgnl. Nú er enginn vafi á því, að landsdómurinn einn er bær um að leggja refsingu á ráðherra fyrir brot á ráðherraábyrgðarlögum. En úr því að hegning sú, er ráðherra kynni að hafa unnið til fyrir embættisbrot samkvæmt hgnl., á að »bætast við« hegningu hans samkv. ráðherraábyrgðarlögum, þá er heldur enginn vafi á því, að tiltaka verður heildarhegninguna með sama dómi, með dómi landsdómsins. Dómur um embættisbrot ráðherra samkv. hgnl. gæti, er þau væru samfara broti á ráðherraábyrgðarlögum, ekki orðið tekinn undan landsdómnum, nema því að eins að ætla mætti, að stjórnarskipunarlögin hefðu einskorðað dómbæri landsdómsins við pólitísk brot ráðherra, og löggjafinn því farið út fyrir lagasetningarvald sitt með setningu 4. mgr. 5. gr. rhábl., en því verður ekki jatað.

Refsiábyrgð.

Orðið »ábyrgð« í 2. gr. stjksl. 1903 tekur fyrst og fremst til refsíábyrgðar ráðherra. En til mála gæti þó komið, að undanþiggja dómbæri landsdómsins embættisbrot ráðherra samkv. hegningarlögum, er þau væru ekki samfara brotum á ráðherraábyrgðarlögum. Fyrir þeirri undanþágu mætti bera orðalag 4. mgr. 5. gr. rhábl., sbr. orðið »jafnframt«, en hún væri þó naumast heimil, enda er orðalag greinarinnar ekki allskostar ákveðið. Orðið »jafnframt« gæti ef til vill lotið

að því, að hegningarlagabrotið hefði komist upp jafnframt brotinu á ráðherraábyrgðarlögunum. Málið væri og í því falli út af embættisrekstri ráðherra. Og sje landsdómurinn einn dómbær um embættisbrot ráðherra samkv. hgnl., þegar þau eru samfara broti á ráðherraábyrgðarlögunum, liggur nærri að álykta, að landsdómurinn sje og dómbær um þau brot, þó að eigi væri þeim samfara brot á ráðherraábyrgðarlögunum. Það virðist heldur ekki öllu varhugaverðara, að fá landsdómnum dómsvald um embættisbrot ráðherra samkv. hgnl., er þau færu ein sjer, heldur en er þau væru samfara broti á ráðherraábyrgðarlögunum.

En þó að ekki geti komið til mála að játa dómbæri landsdómsins yfirleitt um venjuleg brot á hgnl., þá mætti spyrja, hvort landsdómurinn væri þó ekki dómbær, er refsingu ætti að koma fram gegn ráðherra fyrir brot á rjetti einstaklings, ef brotinn hefði verið rjettur á einstaklingi með verki; er jafnframt væri talið embættisbrot eða brot á embættisskyldu gagnvart allsherjarvaldinu. Vitanlega yrði alþingi þá að hafa tekið sökina upp fyrir einstakling, þar sem alþingi eitt eða sóknari þess er formlegur sóknaraðili, enda sókn og dómur í málinu bundin við kæruatriði alþingis, upphaf 10. gr. 1dl. Og það mundi alþingi því að eins gjöra og jafnvel því að eins geta gjört, að einstaklingur hefði leitað þess, sbr. um skaðabótakröfu einstaklings 7. gr. rhábl. Því til styrktar, að landsdómurinn væri og dómbær í því falli, mætti fyrst og fremst vitna til orða 4. mgr. 5. gr. rhábl.: »brotið gegn hinum almennu hegningarlögum«. Með þeim orðum getur, eins og þegar hefir verið tekið fram, að vísu ekki verið átt við venjuleg sjálfstæð brot á hegningarlögunum. En fyrir hitt þyrfti eigi að vera loku skotið, að þau orð ættu og við þau brot ráðherra á einkarjettindum einstaklings, er væru samfara embættisverki, er jafnframt væri talið embættisbrot. Sá skilningur kynni að þykja því aðgengilegri, sem 7. gr. rhábl. fær landsdómnum, þótt óbeinlínis sje og með nánar tilteknum skilyrðum, dómsvald um skaðabótakröfu af hendi einstaklings, er ólöglegt embættisverk ráðherra eða vanræksla í embættisfærslu þykir hafa bakað einstaklingi sjárljón. Væri nú tiltekið verk ráðherra talið þrennt í senn, refsivert embættisbrot, skaðabótaskyldt verk gegn einstaklingi og jafnframt refsivert brot á rjettindum einstaklings, þá væri óneitanlega brotaminnst, að öll atriðin gætu orðið útkljáð í einu, og til þess kynni löggjafinn að hafa ætlast með 4. mgr. 5. gr. sbr. 7. gr. rhábl. Og að því slepptu, kynni löggjöfnun frá siðarnefndri grein um dómbæri landsdómsins um skaðabótakröfu einstak-

lings að virðast leiða til dómbæris hans um refsikröfu einstaklings á hendur ráðherra í nefndu falli.

Það athugast fyrst, að spurningin kæmi því að eins fram, að um sjálfstætt brot gegn einstaklingi væri að ræða jafnframt embættisverki, er talið væri embættisbrot. En svo er hvergi nærri alltaf ástatt. Embættisbrot koma að vísu oft og jafnvel oftast niður á einstaklingi að einhverju leyti. Oft er embættisbrotið jafnvel því að eins hugsanlegt, að misgjört hafi verið við einstakling, t. d. í þeim föllum, sem ræðir um í 125. og 126. gr. hgnl.: Ólögleg embættisþvingun við einstakling eða högg eða barsmið eða annað ofbeldi. Þar sem svo stendur á, og jafnvel víðar, felur refsingin fyrir embættisbrotið í sjer refsingu fyrir misgjörðina við einstaklinginn. En aptur á móti stendur eða getur staðið svo á í öðrum föllum, að embættisbrotinu sje samfara sjálfstætt brot gegn einstaklingi. Sem dæmi þess mætti nefna, að ráðherra misbyði æru manns í embættisbrjefi. Ólög-mæt árás á æru manns er sjálfstætt brot, refsivert samkv. 217.—219., sbr. 221. gr. hgnl., ómerkingargæft samkv. 220. gr. og eptir atvikum skaðabótaskýlt samkv. 305. gr. sömu laga. Æru manna má misbjóða, 1° með því, að bera á mann óvirðandi athöfn eða nefna mann nafni, er felur í sjer slíkan áburð, ærumeiðingar, 2° með því, að gjöra lítið úr manni eða óvirða hann á annan hátt en lýst er undir 1, móðgavir, og 3° með því, að hafa eptir öðrum ærumeiðandi eða móðgandi ummæli, söguburður (diffamatio). Slík framkoma, sem lýst er undir 2 og 3, er tæplega nokkru sinni óhjákvæmileg til nokkurs embættisverks, sízt til embættisverka ráðherra, sem hefur lítil bein mök við almenning og ærumeiðandi ummæli mundu sárastjaldan vera það. Jafnvel ávitun og sektaúrskurður eða embættisafsetning mundi ekki þurfa að vera svo orðuð, að meiddi borgaralega æru þess, er fyrir yrði. Því mundi brot gegn 217.—19. gr. hgnl. að öllum jafnaði vera refsivert, þótt samfara væri embættisverki. Annars ber refsilagafræðinni að leysa úr því, hvenær slíkt brot eða þvílíkt væri sjerstaklega refsivert og hvenær refsing fyrir það kynni að liggja í refsingu fyrir embættisbrotið, enda visast þangað um það atriði. Hjer er um það eitt að ræða, hvort landsdómurinn væri dómbær um málið, væri það rjettilega lagt undir hann.

Er þess þá fyrst getandi, að lítið eða ekkert er leggjandi upp úr orðatiltæki 4. mgr. 5. gr. rhábl. Það væri rjett þó að eingöngu væri átt við XIII. kap. hgnl. Hitt er satt, að það tæki fljótast af, að fá skorið úr öllum atriðunum í einu. En fljótár

málalyktir er ekki aðalatriðið, jafnvel ekki eptir hlutarins eðli, sem þó skiptir litlu gagnvart settum lögum, heldur hitt, að lagður verði sem rjettláastur dómur á deilur manna, og landsdómurinn er engan veginn líklegri til þess að gjöra það yfirleitt heldur en hinir venjulegu dómstólar. Og þótt svo væri, hrykki það eitt ekki til að koma málinu fyrir landsdóminn, ef aðrar stoðir rynnu ekki undir. En tilvitnunin til 7. gr. rhábl. hrekkur ekki til að koma dómi um ærumeiðingar ráðherra undir landsdóminn með lögskýringu. Það væri að visu ekki fullkomið samræmi í því, ef landsdómurinn væri dómbær um verk ráðherra gagnvart einstaklingi í eina átt, um skaðabótakröfu hans, en ekki í aðra, um refsikröfuna, en mótsögn að lögum kæmi ekki fram með því, heldur að eins ósamræmi og líkt ósamræmi er engan veginn einsdæmi og jafnvel mun meira en hjer ætti sjer stað. Lögjöfnun frá dómbæri landsdómsins, samkv. 7. gr. rhábl., um skaðabótakröfu einstaklings, til dómbæris um refsikröfu hans er ekki heldur heimil, og væri í öllu falli ekki viðtækari en dómbæri landsdómsins um skaðabótakröfu einstaklings. Sje landsdómurinn því að eins dómbær um skaðabætur til handa einstaklingi, að þær sjeu runnar frá verki, sem er refsivert samkv. ráðherraábyrgðarlögunum, yrði því að binda dómbæri hans um refsikröfu einstaklings á hendur ráðherra fyrir ærumeiðingu eða annað sjálfstætt refsivert brot gegn einstaklingi við það, að refsikrafan væri runnin frá verki, er talið væri refsivert samkv. ráðherraábyrgðarlögunum, og algengu dómstólarnir væru þá einir dómbærir er ærumeiðingin væri samfara verki, er talið væri refsivert samkvæmt hegningarlögunum. En aðalástæðan til þess, að játa ekki dómbæri landsdómsins um ærumeiðingar ráðherra gegn einstaklingi og önnur sjálfstæð einkabrot, er sú, að 2. gr. stjksl. 1903 heimilar alþingi ekki að kæra ráðherrann nema »fyrir embættisrekstur« hans. Dómbæri landsdómsins er bundið sama skilorði í 2. gr. ldl. En nú er ærumeiðing sjaldan eða ef til vill aldrei óhjákvæmilegt atriði í embættisrekstri ráðherra og mál út af ærumeiðingu því hvorki »fyrir embættisrekstur« nje »út af« honum. Hjer við bætist, að landsdómurinn er svo einstakur í sinni röð, ekki að eins að skipun, politiskur einkadómstóll, að mestu leyti skipaður kjörnum ólögfróðum mönnum, heldur og að rjettarfarsreglum yfirleitt, að það er tæpast forsvaranlegt, að játa dómbæri hans í slíku falli, sem hjer um ræðir, hvort heldur litið er á málið frá sjónarmiði hins ærumeidda eða ráðherra. Að visu gæti alþingi eigi tekið slíka sök

upp að meiddum fornsparðum, og hann mætti því sjálfum sjer um kenna, ef hann fengi lakari málalök fyrir landsdómi heldur en skyldi, en rjettur ráðherra til þess að fá algenga borgaralega sök sína prófaða og dæmda á venjulegan hátt væri engu síður borinn fyrir borð í því falli en ella. Algengu dómstólarnir ættu því ekki að geta neyllt einstakling til þess að leita alþingis og landsdóms, gegn vilja hans, með því að vísa slíkri sök frá sjer, enda ætti landsdómurinn að vísa sökinni frá sjer, væri henni beint þangað. En gjörði hann það, kæmi út niðurstaða, sem að vísu verður ekki girt öldungis fyrir, meðan dómsvald um meðferð alls almannavalds er ekki hjá sama úrskurðarvaldi, en væri þó svo óaðgengileg, að henni er naumast játandi, fyrr en fokið er í öll skjól. Þá gæti svo farið, að stórvítavert verk ráðherra í garð einstaklings yrði viðurlagalaust fyrir það eitt, að því hefði verið tyllt að nafni til við eitthvert embættisverk. Sjerstaklega mundi æra embættismanns þá geta orðið sama sem óhelg gegn yfirgangi ráðherra.

Það virðist heldur ekki vera ástæða til að undanþiggja slík verk dómsvaldi hinna algengu dómstóla. Þó að þeir vittu ráðherra fyrir þau, þá væri eigi með því raskað gildi embættisverksins, nje lagður dómur á það sem slíkt, heldur að eins á fylgju þess, borgaralega brotið. Sú gagnályktun hefur að vísu verið dregin frá ákvæði 43. gr. stjkskr., um að dómstólarnir sjeu bærir um að dæma um það, hvort yfirvald hafi farið út fyrir verkahring sinn, að þeir sjeu hins vegar óbærir að dæma um það, hvort yfirvald hafi í tilteknu falli farið rjett með lögleýft vald. En þó að slík gagnályktun væri heimil, þá ætti hún tæpast við hjer, með því að hjer væri í rauninni um tvö atriði að ræða, embættisverk og annað verk því óskyllt, eða að minnsta kosti frá því greinandi, ærumeiðing. Og í annan stað er nefnd ályktun tæplega ábyggileg. Að minnsta kosti hefur þeirri kenningu, að dómstólar sjeu ekki bærir að dæma um embættismedferð yfirvalda, ekki verið stranglega fylgt, hvorki í löggjöf nje í dómum*), jafnvel ekki á einveldistímanum. Lands-

*) D. L. 3. 17. 32 sbr. tilsk. 21. Des, 1831 1 b, 100. gr. skiptalaga 12. Apr. 1878 og 217.—19. gr. hgnl., sbr. 3. mgr. 10. gr. tilsk. 27. Sept. 1799. Landsyfjrrjettar- og hæstarjettardómar í islenzkum málum (hjer eptir skammstafað Ds. = Dómasafn) V, bls. 153, 482, 531 og VII, bls. 266—70. Landsyfjrrjettardómur í Ds. VIII, bls. 439—41 virðist þó benda í aðra átt. Dómurinn gekk í máli út af ummælum í frávikningarbrjefi til op-inbers starfsmanns og í auglýsingum á almannafæri, er hvorttveggja þótti ærumeiðandi. Þess er getið í dómnum, að báðir aðilar hafi verið

dómurinn verður því tæplega talinn dómbær um önnur refsimál gegn ráðherra heldur en þau, sem alþingi hófðar gegn honum fyrir brot á embættisskyldu hans, enda falla ekki önnur mál undir orðatiltæki 2. gr. 1dl.: »út af embættisrekstri hans«, sbr. 2. gr. stjksl. 1903.

Niðurstaðan um dómbæri landsdómsins í refsimálum gegn ráðherra er þá sú, að landsdómurinn er að eins dómbær um þær refsikröfur, er alþingi lætur gjöra á hendur ráðherra í nafni allsherjarvaldsins (hins opinbera) fyrir brot eða út af brotum á XIII. kap. hgnl. eða á ráðherraábyrgðarlögum.

Bótaábyrgð.

Það er enginn vafi á því, að ráðherra ber, jafnframt refsí-ábyrgðinni, ábyrgð á því að embættisverk hans valdi ekki öðrum, almenningi eða einstaklingi, ólögsmætu, bótaskyldu tjóni. 302. gr. hgnl. á ekki síður við brot embættismanna en annara manna, og þá um leið við embættisbrot ráðherra samkv. XIII. kap. hgnl. Og það er tekið fram með berum orðum í 7. gr. rhábl., að ráðherra beri að bæta þann skaða, er hljófast kynni af verkum, refsiverðum samkv. ráðherraábyrgðarlögum, enda liggur bótaskylda ráðherra í upphafi 2. gr. stjksl. Orðið »ábyrgð« þar hlýtur að merkja bæði bótaábyrgð og refsíábyrgð, eins og getið er um að framan, svo sannarlega sem það getur ekki hafa verið tilgangur greinarinnar að undanþiggja ráðherra þeirri ábyrgð. En eins og þar er líka vikið að, þá fer einnig bótaábyrgð ráðherra nokkuð eptir ráðherraábyrgðarlögum og landsdómslögum, með því að í þeim lögum eru fólgnar þær nánari reglur, sem niðurlag 2. gr. stjksl. bindur alla ábyrgð ráðherra við. Ráðherra getur auðvitað orðið bótaskyldur bæði gagnvart almenningi og einstaklingi, og bótaskylda hans er yfirleitt háð sömu skilyrðum og sams konar skylda annara embættismanna, sbr. 7. gr. rhábl. Annars skal ekki farið nánar út í það efni hjer, þar sem verkefnið er það eitt, að lýsa því, hvort og að hve miklu leyti landsdómurinn er bær að dæma um skaðabótaskyldu ráðherra.

sammála um að frávíkningin hafi farið fram »með löglegri heimild« (þ. e. frávíkning slíks starfsmanns sje heimil landsstjórninni) og síðan er bætt við: »Hjer var því að ræða um stjórnarathöfn, er lá innan embættistakmarka stefnda og dómstólarnir eru því eigi bærir að dæma um rjettmæti hennar að öðru leyti«. Landsyfirrjetturinn vísaði málinu frá, en mundi hafa átt að leggja dóm á það að efni til.

Heimildin fyrir dómbæri landsdómsins um skaðabætur af hendi ráðherra er hin sama og heimildin fyrir dómbæri hans um refsingu á hendur ráðherra, sem sje 2. gr. 1dl. og 2. mgr. 16. gr. sömu laga, sbr. 2. gr. stjksl. Skaðabótadómbæri landsdómsins nær því jafnlangt og er háð sömu skilyrðum og refsíðdómbæri hans, að svo miklu leyti sem ekki kynni að vera öðru vísi kveðið á um það en hitt í ráðherra- og landsdómslögum, sem 2. gr. stjksl. vitnar til um nánari úrgreiðslu ákvæða sinna.

Þess er getið að framan, að dómbæri landsdóms um refsíðabyrgð ráðherra fyrir landsdómi taki að eins til embættisverka hans. Sama gildir auðvitað um bótaábyrgðina. Þess er og getið þar, að refsíðdómbæri landsdómsins nái ekki að eins til refsiverðra embættisverka ráðherra samkv. ráðherraábyrgðarlögum, heldur og til refsiverðra embættisverka hans samkv. hegningarlögum, enda er vísað þann veg til hegningarlaganna í 4. mgr. 5. gr. rhábl., að ekki er unnt að undanþiggja dómbæri landsdómsins refsiverð embættisverk ráðherra samkv. hegningarlögum. Hins vegar er orðalagi ráðherraábyrgðarlaganna háltað annan veg um skaðabætur ráðherra. 7. gr. rhábl. er á þessa leið: »Hafi ráðherrann bakað almenningi eða einstaklingi fjárljón með framkvæmd eða vanrækslu, sem hegningarverð er eptir lögum þessum, skal og, þegar þess er krafist, jafnframt hegningunni, dæma hann til að greiða skaðabætur, en um skaðabótaskyldu hans fer eptir almennum reglum«. Hjer er að vísu ekki sagt beinlínis, að landsdómurinn leggi eða geti jafnvel lagt dóm á skaðabótakröfur á hendur ráðherra, en það liggur þó tvímælalaust, þótt óbeinlínis sje, í ákvæðum greinarinnar. Það er enginn vafi á því, svo sem þegar hefur verið tekið fram, að landsdómurinn einn er dómbær um refsiverð embættisverk ráðherra samkvæmt ráðherraábyrgðarlögum. En nú er það ákveðið í 7. gr. rhábl., að landsdómurinn skuli, þá er þess er krafist, »jafnframt refsingunni« leggja dóm á skaðabótakröfu almennings eða einstaklings, stafi ljónið af verki, sem er refsivert samkv. ráðherraábyrgðarlögum. Þess vegna verður sami dómstóll, landsdómurinn, að geta dæmt um skaðabætur ráðherra í því falli sem um refsingu hans. Landsdómurinn er því dómbær um skaðabótakröfu af hendi ráðherra þegar svo er ástalt um kröfuna, sem lýst er í 7. gr. rhábl. Á því er enginn vafi.

En orðalag 7. gr. rhábl. er þannig lagað, að dómbæri landsdómsins um skaðabótakröfu á hendur ráðherra er að nokkru leyti öðru vísi háltað heldur en dómbæri hans um refsingu ráðherra til handa. Fyrst og fremst er landsdómurinn ekki einn dómbær um skaðabætur á hendur ráðherra,

sbr. orðin: »þegar þess er krafist«. Auðkenndu orðin eiga samkv. orðalagi ákvæðisins jafnt við skaðabótakröfu af hendi alþingis fyrir hönd almennings sem fyrir hönd einstaklings. En þar sem það liggur þegar í síðari hluta 2. gr. stjksl., sbr. og 2. og 10. gr. ldl., að landsdómurinn er því að eins dómbær um rjettarkröfur á hendur ráðherra að alþingi hafi borið þær fram, og að hann er hins vegar dómbær um þær, í öllu falli að formi til, sju þær löglega lagðar undir hann, þá er ástæða til þess að ætla, að orðin: »þegar þess er krafist« eigi að eins við skaðabótakröfur alþingis fyrir hönd einstaklings, og merki að hann verði að fara fram á það við alþingi, að það kæri ráðherra til skaðabóta fyrir sína hönd. Og ætti þá einstaklingur kost á að velja, hvort hann vildi heldur halda skaðabótakröfu sinni, dómtækri eptir 7. gr. rhábl., til landsdóms fyrir milli-göngu alþingis, eða þá leggja hana undir algenga dómstóla. Hins vegar er hvorki sagt með því, að einstaklingur geti haldið skaðabótakröfu út af embættisverki, er heyrir undir XIII. kap. hgnl., til landsdóms, nje heldur hitt, að alþingi hafi sama kjörfrelsi um dómstóla fyrir skaðabótakröfu af hendi landssjóðs, sem einstaklingur fyrir sinni.

Því hefur verið haldið fram*), að landsdómurinn sje og dómbær um skaðabótakröfu einstaklings er hún stafrá verki, sem átalíð er samkv. XIII. kap. hgnl., en það er tæpast rjett og í öllu falli mikið vafasamt. Vitanlega gæti landsdómurinn ekki verið fremur einkadómbær um þannig til orðna skaðabótakröfu einstaklings en um sams konar kröfu, ættaða frá 7. gr. rhábl. En það liggur jafnvel eptir atvikum ekki fjærri að líta svo á, að fyrgreind skaðabótakrafa heyri ekki undir landsdóminn, og að minnsta kosti verður henni tæplega komið undir hann með lögskýringu. Að vísu væri það brotaminnst, eins og tekið hefur verið fram, að útkljáð væri um alla ábyrgð ráðherra út af sama verki í einu, en eins og það skipti lítt máli þar, eins skiptir það lítt máli hjer, og jafnvel enn síður, enda hefur 7. gr. rhábl. lagt það á vald einstaklings að slíta í sundur refsíðóm út af broti á ráðherraábyrgðarlögunum og dóm um skaðabætur honum til handa út af verki, refsiverðu samkv. þeim lögum, og það eitt út af fyrir sig sýnir, að löggjafinn hefur ekki lagt mikið upp úr nefndri ástæðu. En aðalástæðan til þess, að dómhæri landsdómsins verður tæpast játað um skaðabótakröfu einstaklings út af verki, er fjelli undir XIII. kap. hgnl., er hið ákveðna upp-

*) LHB: Stjlfir. bls. 125—26.

haf 7. gr. rhábl. sjerstaklega orðin: »með framkvæmd eða vanrækslu, sem hegningarverð er eptir lögum þessum«. Auðkenndu orðin eru svo tvímælalaus og ákveðin, að tæpast verður komist hjá að leggja áherslu á þau, og samkvæmt venjulegu lögskýringarlögmáli liggur jafnvel næst að draga af þeim þá gagnályktun, að einstaklingur geti ekki krafist skaðabóta af ráðherra fyrir landsdómi, þegar þær renna frá verki, sem talið er refsivert eptir XIII. kap. hgnl. Og þeim mun fremur virðist áherzla leggjandi á hin auðkenndu orð, sem ráðherraábyrgðar- og landsdómslögin eru nýmæli, enda mundu skaðabætur sjaldnar stafa af refsiverðu verki samkv. ráðherraábyrgðarlögunum, heldur en af verki, refsiverðu samkv. XIII. kap. hgnl. Ráðherraábyrgðarlögin taka eingöngu til svokallaðra politískra brota og aðallega til formlegra brota, svo sem nánar er skýrt í stjórnlagafraeðinni^{*)}. Og þá sjaldan er veizt væri með slíku verki að fjárrjettindum einstaklings, mundi þar að jafnaði kenna politískra atriða fremur en er um algeng embættisbrot væri að ræða, og því ekki sjálfgefið, að dómbæri landsdómsins sje jafnvíðtækt í síðara fallinu sem í hinu fyrra. — Það liggur í því, sem nú hefur verið talið, að varhugað væri að lögjafna frá dómbæri landsdómsins um skaðabætur vegna vítaverðs verks eptir ráðherraábyrgðarlögunum til dómbæris hans um skaðabætur út af vítaverðum verkum samkv. XIII. kap. hgnl., enda loku skotið fyrir slíka lögjöfnun, megi gagnálykta frá 7. gr. rhábl. Það mun því þegar á allt er lítið, liggja einna næst að binda dómbæri landsdómsins um skaðabætur einstaklingi til handa við það, að bóta-krafan sje runnin frá verki, sem vítavert er talið samkv. ráðherraábyrgðarlögunum.

Um skaðabætur af hendi ráðherra til landssjóðs mun landsdómurinn aptur á móti einn dómbær. Eins og tekið hefur verið fram, taka orð 2. gr. ldl., sbr. 2. gr. stjksl., til allrar ábyrgðar, er alþingi stofnar til út af embættisverkum ráðherra, að svo miklu leyti sem ekki kynni að vera ákveðið öðruvísi um tiltekið atriði. Sje það nú rjett, að orðin: »þegar þess er krafist« í 7. gr. rhábl. eigi að eins við skaðabætur til handa einstaklingi út af refsiverðu verki ráðherra samkv. ráðherraábyrgðarlögunum, þá mundi ekki vera ástæða til að vefengja dómbæri landsdómsins, og þá einkadómbæri hans, um skaðabætur til landssjóðs út af refsiverðu verki samkv. ráðherraábyrgðarlögunum.

^{*)} LHB: Stjlf. bls. 111—13.

En spurning gæti fremur orðið um það, hvort landsdómurinn væri einkadómbær og jafnvel yfirleitt dómbær um skaðabætur til handa landssjóði út af vitaverðu embættisverki samkv. hegningarlögunum. Því veldur 7. gr. rhábl., með því að orðin: »fjártjón með framkvæmd eða vanrækslu, sem hegningarverð er eptir lögum þessum« virðast eiga jafnt við tjón bakað almenningi sem einstaklingi, og álitid var að þau girtu fyrir dómbæri landsdómsins um skaðabætur til handa einstaklingi, er ættaðar væru frá broti á XIII. kap. hgnl. Þó mundi vera meiri ástæða til að játa dómbæri landsdómsins, og jafnvel einkadómbæri hans, um skaðabætur til handa landssjóði fyrir vitavert verk samkv. hegningarlögunum. Samkv. 10. gr. ldl. sækir þar til kjörinn maður af hendi alþingis þau mál, er þingið lætur höfða gegn ráðherra, en sóknaraðild hans er bundin við mál fyrir landsdómi. Það væri því enginn löglegur sóknaraðili til af hendi alþingis, ef sækja yrði skaðabótamál á hendur ráðherra í hjernesndu falli við hina algengu dómstóla, en það væri sama sem að neita landssjóði um rjett til jafnvel að leita skaðabóta í mörgu falli, og slíkt gæti naumast komið til mála. Hjer við bætist og að uppruni skaðabótakröfu landssjóðs er ekki síður politiskur heldur en uppruni refsikröfu á hendur ráðherra, þar sem alþingi ákveður háðar, og því í rauninni ekki óeðlilegt, að politiskur dómstóll — landsdómurinn — fjalli um hana sem hina, sjerstaklega úr því að dómbæri landsdómsins í refsímálum verður ekki einskórðað við brot á ráðherraábyrgðarlögunum. Verði ráðherra að sætta sig við politiskan dóm um refsingu út af algengum embættisbrotum, er það tæpast tiltökumál, þó að hann verði og að sætta sig við sams konar dóm um þaðan ættaða skaðabótakröfu, enda eðlilegast frá sjónarhól alþingis eða sækjanda, að gjört sje út um allar rjettarkröfur þess í einu.

Það er væntanlega enginn vafi á því, að dómbæri landsdómsins er jafnviðtækt, bæði til refsingar og skaðabóta, hvort heldur ráðherra er sakaður um að hafa farið ólöglega með lögleyft vald eða tekið sjer vald, sem hann átti ekki.

Það liggur í hlutarins eðli, enda ráð fyrir því gjört í 2. mgr. 16. gr. ldl., að landsdómurinn er hær að kveða á um málskostnað.

Loks hlýtur landsdómurinn, sem aðrir dómstólar, að vera hær um að vernda sæmd sína og rjetta meðferð á starfstíma sínum, og getur því sektað aðila og aðra, sem í dóminn koma, fyrir ósæmilega hegðun í orðum eða skjölum eða öðrum athöfnum, og eptir atvikum ómerkt vansæmdarvottinn N. L. 1. 12.

3., sbr. kbr. 2. Maí 1732 og tilsk. 23. Des. 1735, 2. gr., svo og sektað aðila og umboðsmenn þeirra fyrir óhæfilegan drátt eða seinleika í störfum þeirra, tilsk. 3. Júní 1796, 10. gr.

III. Ákæru- sóknar- og varnaraðild.

Inngangsorð.

Í venjulegum sakamálum er öllum fjórum störfunum: Ákæru, sókn, vörn og dómsáleggingu hláðið á sama manninn í hjerði, á hjeradsdómarann (sýslumann eða bæjarfógeta), nema hvað hjeradsdómarinn á að gefa ákærðum kost á að fá sjer skipaðan sjerstakan verjanda, eptir að rannsóknin, sem allt veltur á, er úti. Það er skylda hjeradsdómara, að rannsaka af sjálfsdádum hvert grunsamlegt atriði, sem varðar við lög innan umdæmis hans og tekur til almannavaldsins, nema embættisbrot þeirra sýslunar- og embættismanna, sem hann er ekki skipaður yfir. Hjeradsdómarinn á ekki að eins að hefjast handa um rannsóknina, heldur á hann að sannprófa öll sakaratriði, jafnt þau, sem mýkja málstað grunaðs sem hin, er herða hann. Reynist grunurinn rjettur, á hjeradsdómarinn að sækja grunaðan til dóms og ber, í meðferð dómsmálsins sem í rannsóknarprófunum, að líta jafnt á varnargögn sem sóknargögn. Hjeradsdómarinn hlutast til um birtingu dómsins og stendur fyrir fullnægju áfellsdóms, eptir atvikum samkv. ráðstöfun æðra yfirvalds*). Það þarf ekki orðum að því að eyða, hve hætt er við því, að jafnvel samvizkusamasti dómari ræki eitthvert nefndra gagnóliku starfa ríkar en annað, enda engri mennskri veru ætlandi að vera allt í einu, röggSAMUR ákærandi og sóknari, vorkuðnlatur verjandi og hlutlaus og viðsýnn dómari. Sjerstaklega er örðugt að rækja hvorttveggja starfið, sóknar og varnar, jafnvel, enda ekki ólíkt því, að eiga að gjöra hvorttveggja samtímis, að magna sama eld og slökkva. Þetta hafa löggjafar annara þjóða sjeð, sumir fyrir löngu, og má svo heita, að nefnd störf sjeu nú stranglega aðskilin í sakamálum í nálæga öllum menningarlöndum. Með landsdómslögnum er fyrsta sporið stigið hjer á landi til fullkominnar og nauðsynlegrar greiningar dómsvaldsins frá öllum annarlegum og ósamrímanlegum störfum.

*) Sbr. tilsk. 24. Jan. 1838, sjerstaklega 15. gr.

2. gr. stjksl. hefur lagt valdið til þess að ákæra ráðherra fyrir embættisrekstur hans í hendur alþingis og jafnframt falið löggjafanum, að setja með venjulegum lögum þær nánari reglur, er viðþurfti til þess, að ábyrgð yrði komið fram gegn ráðherra út af embættismeðferð hans. Nauðsynlegustu rjettarfarsreglurnar setti löggjafinn síðan með landsdómslögnum. Þau einangra ekki að eins dómstörfin frá ákæru-, sóknar- og varnarstörfunum, heldur leggja þau enn fremur hvert nefndra starfa um sig í hendur sjerstökum aðilum. Í þessum kafla verður lýst skipulagi hvers valdsins um sig, ákæru-, sóknar- og varnarvalds, og samhengisins vegna, einnig störfum þeirra og fl.

Ákæruvaldið.

Það er, eins og þegar hefur verið dregið á, hjá »alþingi«, 2. gr. stjksl., sbr. 2. gr. ldl. og upphaf 10. gr. s. l. og 8. gr. rhábl. Samkv. upphafi 10. gr. ldl. merkir alþingi sameinað þing. Eptir 9. gr. stjksl. og 2. mgr. 25. gr. þsk. verður meira en helmingur hvorrar deildar alþingis að sækja fund sameinaðs þings, til þess að þingfundur verði ályktunarfær. Orðið: »þannig« í 9. gr. stjksl. og orðin: »sem nú segir« í 25. gr. þsk. benda að visu til þess, að nánast og jafnvel eingöngu sje átt við ályktunarfærleik sameinaðs þings um lagafrumvörp. En þau orð rjettilæta þó ekki þá ályktun, að önnur regla skuli gilda um aðrar ályktanir og þá væntanlega sú, að þing sje ályktunarfært um þær, er meiri hluti alþingismanna sækir fund, jafnvel þótt allir væru úr neðri deild. Sama regla í báðum föllum er eptir sjálfstæðri afstöðu alþingisdeildanna hvorrar til annarar eðlileg, og er því lögjöfnun að minnsta heimilli, heldur en gagnályktun, frá hinum aukendu orðum, lúti þau ekki á annað borð að venjulegasta verkefni sameinaðs alþingis, meðferð þess á lagafrumvörpum, og lagafrumvarpa einna því getið þar sem dæmis (denominatio a potiori). Í framkvæmdinni hefur sama regla verið notuð um þingsályktun sem um lagafrumvörp.*)

Samkv. sömu lagastöðum þarf $\frac{2}{3}$ atkvæða til fullnaðarsamþykktar í sameinuðu þingi á öllum öðrum lagafrumvörpum en frumvörpum til fjárlaga og fjárukalaga. Til síðarnefndra frumvarpa og til samþykktar um einstök málsatriði í öðrum frumvörpum þarf aptur á móti að eins meiri hluta at-

*) Alpt. 1907 B bls. 2897.

kvæða. Á þingsályktunartillögur og aðrar ályktanir en um lagafrumvörp er aptur á móti ekki minnst, og því er ekki vafalaust, hvort heimta eigi $\frac{2}{3}$ hluta greiddra atkvæða til fullnaðarsamþykktar þingsályktunartillagna og þá líka til samþykktar ákæruályktunar, eða láta eigi nægja meiri hluta atkvæða. Bæði 9. gr. stjksl. og 25. gr. þsk. eiga eptir orðanna hljóðan að eins við meðferð lagafrumvarpa í sameinuðu þingi. Fyrir ákvæði greinanna, ákvæðið um ályktunarfærleik sameinaðs þings, var þó talið gilda hvort heldur taka ætti þar fyrir þingsályktunartillögu, lagafrumvarp, eða hvað annað, sem væri. Og nú með því að ákvæðið um atkvæðamagn til samþykktar lagafrumvarpa stendur í óslitnu áframhaldi af hinu, þá kynni atkvæðamagnsákvæðið einnig að virðast eiga að gilda jafnt um aðrar ályktanir sameinaðs þings sem um lagafrumvörp. Sú ályktun væri þó tæpast rjett. Nefndar reglur eru að visu lögteknaðar í sömu grein stjksl. og þsk., en þær eru að eðli svo sundurleitar, að gildi hvorrar um sig þarf engan veginn að vera jafnvíðtækt. Það er mjög eðlilegt, að sama regla gildi um ályktunarfærleik sameinaðs þings ekki siður en deildanna, hvert sem fundarefnið er. Hitt er aptur á móti engan veginn jafneðlilegt, að sama atkvæðamagn þurfi til hverrar ályktunar sem er, hvort heldur til merkilegra laga eða ómerkilegrar þingsályktunar og hvort sem ályktunin hefur farið milli deilda einu sinni eða optar, eða hún frá upphafi er orðin til í sameinuðu þingi. Reglan um $\frac{2}{3}$ atkv. ætti að minnsta kosti ekki að gilda um aðrar ályktanir sameinaðs þings en þær, sem því hefðu borist frá deildunum, 3. mgr. 29. gr. þsk., enda hefur hún ekki verið notuð við kosningar þeirra starfsmanna í almenningssparfir, sem sameinað þing kfs.*) Hún væri í öllu falli ekki notandi um þingsályktanir og aðrar ákvarðanir sameinaðs þings, sem hafa ekki komið til kasta deildanna. Þar ætti að minnsta kosti að nægja meirihluti einn, enda nægir hann um allar samþykktir deildanna. Það ætti líka sízt að vera þörf á að hepta sjerstaklega ályktun þings um ákæru á hendur ráðherra, þar sem nógar hömlur eru í landsdómslögum fyrir of nærgöngulum áfellsdómi.

Kæruatriðin eiga samkv. 10. gr. ldl. að vera nákvæmlega tiltekin í þingsályktuninni, enda er sókn málsins bundin við þau. Ályktunin verður því fyrst og fremst að tilgreina þær rjettarkröfur, sem gjöra á til ráðherra, refsí-, skaðabóta- og

*) LHB: Stjlfr. bls. 140.

málskostnaðarkröfu. Í annan stað verður tilgreiningin að vera svo nákvæm, að ekki orki tvímælis, og má þar einkum minna á, að tilgreina verður sjerstaklega kröfu einstaklings til skaðabóta samkv. 7. gr. rhábl., hafi einstaklingur leitað alþingis og það orðið við heiðni hans. Bresti annaðhvort skilorðið, sje eitthvert atriði annaðhvort ekki tilgreint eða ekki nógu nákvæmlega, þá verður því atriði vísað frá dómi. — Það má ákæra ráðherra hvort heldur til refsingar og skaðabóta eða til annarar-hvorrar ábyrgðarinnar.

Ályktun sameinaðs alþingis er gefin út í venjulegu þings-ályktunarformi, undir nafni forseta og annars skrifarans, og síðan send sóknara.

Sóknari.

Kosning. Á sama fundi og sameinað alþingi gjörir ályktun um ákæru á hendur ráðherra, kýs það mann til að sækja málið af sinni hendi, og annan til vara, ef hinn kynni að forfallast, niðurlag 10. gr. ldl. Þingið er frjálst að því kjöri, getur kosið, hvort heldur þingmann eða utanþingsmann, löglesinn eða ólöglesinn. Hinir kjörnu sækjendur þurfa engrar löggildingar við utan kjörbrjefs alþingis. Löggilding landsstjórnar þurfa að eins málaflutningsmenn við landsýfirdóminn, lög 20. Okt. 1913, nr. 17. Það er ekki beint áskilið um sóknara, svo sem um verjanda í 1. mgr. 11. gr. ldl., að hann skuli eiga heima á Íslandi, en með því að það er engu síður ástæða til að krefjast þess um sóknara en verjanda, mun mega álita, að sóknari verði og að vera heimilisfastur hjer á landi.

Varasóknari getur ekki gegnt sóknarstarfi fyrir sama dómi samtímis og sóknari, en hins vegar er ekkert því til fyrirstöðu, að sóknari noti hann samtímis til utandómsstarfa. Og færu innandómsstórf samtímis fram fyrir tveim dómstólum, t. d. fyrir landsdómi í Reykjavík og fyrir hjeradsdómi utan Reykjavíkur, þá mundi varasóknari eiga að sækja annaðhvort rjettarhaldið.

Verkahríngur. Þegar er sameinað alþingi hefur ályktað að kæra ráðherra fyrir landsdómi og kosið sóknara, á forseti þingsins að senda sóknara ályktun þess um ákærana, bæði frumrit ályktunarinnar og eptirrit af henni. Þar með er alþingi úr málinu og sóknari kominn í þess stað. Málið heldur úr því áfram, þó að nýjar kosningar fari fram, hvort heldur af því að kjörtími er úti eða þing er rofið. Þó mundi alþingi geta

felld ákæru niður, áður en málið væri komið í dóm fyrir landsdómi, en yrði þá að gjöra það með þingsályktun í sam-einuðu þingi.

Frá þeim tíma, er sóknari hefur tekið við málinu og þangað til dómi landsdóms er fullnægt, stendur sóknari fyrir öllum gjörðum til undirbúnings undir dómfestingu málsins fyrir landsdómi, fyrir rekstri þess fyrir dómnum og fyrir undirbúningi til fullnægingar dóms, ef til kemur. Landsdómurinn eða forseti hans á, eftir tilkomu sóknara, ekki upptök að fyrria bragði, eða án tilefnis af hendi sóknara, að nokkurri sóknargjörð. Þannig á sóknari, samkv. upphafi 1. mgr. 11. gr. 1dl., upptök að ruðningu og hlutast til um útgefningu á dómstefnu til ráðherra, niðurlag 3. mgr. 11. gr., með því að forseti landsdómsins getur hvorugt látið til sín taka, fyr en sóknari hefur sent honum ákæruályktun alþingis og beiðst ruðningar og stefnu. Sóknari dómfestir málið fyrir landsdómi á fyrsta fyrirtektaardegi þess, 1. liður 15. gr. 1dl. En aðalskylda sóknara er að leita allra sannana fyrir sök ráðherra samkv. ákæru alþingis, með því að landsdómurinn á engan þátt í því, 1. liður 12. gr. 1dl. sbr. 2. lið 15. gr. Sóknari verður þannig-eigi að eins að hlutast til um vitnaleiðslu, hvort heldur fyrir landsdómi og þá spyrja vitnin sjálfur, eða fyrir hjeradsdómara utan Reykjavíkur, 1. liður 15. gr. 1dl., heldur verður hann og að útvega skjöl og aðrar sannanir, hverju nafni sem nefnast, svo sem mats og skoðunargjörðir, og hvaðan sem þurfa, og leggja þau gögn síðan fyrir landsdóminn.

Í alþingisfrumvarpinu 1903*) var það beint tekið fram, að sóknari skyldi, meðal annara sannana, leita »útskríptar úr gjörðabók ríkisráðsins um tillögur ráðgjafa«, en orð þessi voru felld úr stjórnarfrumvarpinu 1905 með þeirri athugasemd, að það sje »þýðingarlaust« ákvæði. Athugasemdin er rjett að svo miklu leyti sem sóknari er ekki leystur undan að leita slíkrar útskríptar þar sem hún mundi skipta máli, því að það liggur í skyldu sóknara til að »leita allra sannana«, að hann skuli eftir atvikum leita útskríptar úr gjörðabók ríkisráðs, meðan íslensk mál eru borin þar upp fyrir konungi. En marklaust hefði þó tæplega verið að taka ákvæðið upp í lögín með berum orðum, því að þá, er konungurinn, sjálfur forseti ríkisráðsins, hefði skýlaust lögtekið ákvæðið með undirskript sinni undir lögín, mundi útskrípt úr gjörðabók ríkisráðsins fremur

*) Alþt. 1903 C bls. 578.

hafa fengist en nú, er því er haldið fram af dönskum ríkisrjettarfræðingum^{*)}, að engin skylda hvíli á ríkisráðinu til að láta slíka útskrift í tje. Útskriftar úr gjörðabók ríkisráðsins mundi nú að visu opt eigi þurfa við. Hennar mundi þannig eigi þurfa, er ráðherra væri sóttur til ábyrgðar út af embættisverki, er að engu leyti hefði snert ríkisráðið og ekki heldur, þó að verkið hefði að einhverju leyti snert ríkisráðið, ef þannig væri lagað, að það lýsti sjer til fulls í sýnilegu verki eða framkvæmdaleyfi, svo sem í ólöglegri undirskript eða ólöglegu undirskriptarleysi. Í öðrum föllum gæti aptur á móti staðið svo á, að annaðhvort yrði alls eigi komist fyrir brot ráðherra eða þá ekki til hlítar, nema því að eins að útskrift fengist úr gjörðabók ríkisráðsins. Annaðhvort mundi meira að segja eiga sjer stað um flest efniskend (materiel) embættisverk ráðherra, er komið hefðu við ríkisráðið og væru síðan átalín til ábyrgðar. Í slíkum föllum væri útskrift úr gjörðabók ríkisráðs vissulega ekki þýðingarlausa, enda sóknara skylt að falast eptir henni.

Þegar sóknari hefur leitt vitni og yfir höfuð fært sönnur á mál sitt, sækir hann málið að efni til, reifar málavexti og gjörir rjettarkröfur sínar. Honum er skylt að halda fram rjettarkröfum alþingis. Fari hann út fyrir þær, mundi landsdómurinn frávísa þeim að því leyti. En felldi hann þær að einhverju leyti niður eða lækkaði þær, þá mundi landsdómurinn verða að taka tillit til þess, en ábyrgðarhluti væri það sóknara. Sóknari verður að beidast frests, þurfi á fresti að halda til nægilegrar sönnunar sóknaratriðum, eða til viðunanlegrar sóknar að öðru leyti.

Þá verður sóknari og, þyki þess þurfa, að fara fram á, að ákærður verði settur í gæzluvarðhald. Heimild til þess er að visu ekki í landsdómslögnum. Hún var í 13. gr. alþingisfrumvarpsins 1903^{**)}, en var felld úr stjórnarfrumvarpinu 1905 og ekki tekin upp á þingi. En af því má þó tæplega draga þá ályktun, að slík fangelsun sje óheimil. Gæzluvarðhald er í rauninni ekki annað en tryggingarráðstöfun, gegn því að grunaður maður spilli sönnunargögnum eða komi sjer undan refsingu, og því eptir atvikum jafn nauðsynlegt, með hvaða móti sem mál er rekið, hvort heldur sem venjulegt sakamál eða með þeim hætti, sem landsdómslögin mæla fyrir um. Því verður ekkert

^{*)} H. Matzen: Den danske Statsforfatningsret, Kbh. II., (1908), bls. 102—03.

^{**)} Alpt. 1903 C. 578.

ráðið af þögn landsdómslaganna og það því síður, sem þau víkja ekki að algengum rjettarfarsreglum og kveða jafnvel að eins á um aðaldrættina í hinu nýja rjettarfari. Niðurfelling stjórnarfrumvarpsins á gæzluvarðhaldsheimildinni sker heldur ekki úr, enda er hún ekki orðuð í athugasemdunum við frumvarpið. Hún getur vel verið því að kenna, að ekki hafi þótt rjett að taka jafnalngengt ákvæði upp í jafnsjergeng rjettarfarslög og jafnsneidd algengum ákvæðum yfirleitt sem landsdómslögin eru. Því mun ekkert því til fyrirstöðu, að lagaheimildinni til, að ákærður verði settur í gæzluvarðhald, ef lögmælt skilyrði eru fyrir hendi, sbr. sjerstaklega niðurlag 48. gr. stjskr. og 13. gr. tilsk. 24. Janúar 1838 viðvikjandi misgjörningamálu-um á Íslandi. Annað mál er það, að tæpast mundi opt til þess koma, að heimildin yrði notuð, sízt gegn þjónandi ráðherra. Hún mundi aðallega verða notuð út af grun um brot á XIII. kap. hgnl. og þá helst gegn manni, er hefði gegnt, en gegndi nú ekki, ráðherrastörfum. Sóknari yrði að annast fullnægju gæzluvarðhalds úrskurðar, ef til kæmi. — Sóknari á að hlutast til um birtingu dóms og fullnægju áfellisdóms, 5. mgr. 16. gr. ldl.

Rjettindi. Sóknari nýtur lögverndar samkv. XII. kap. hgnl. meðan hann geguir starfi sínu og út af því, sjá 99. og 102. sbr. 103. gr. nefndra laga. En að öðru leyti hefur hann ekki önnur sjerjettindi út á við. Hann á heimtingu á sómasamlegri borgun fyrir ómak sitt og endurgreiðslu þess kostnaðar, er hann kynni að hafa lagt út í þarfir málsins, 3. mgr. 16. gr. ldl.

Ábyrgð. Eins og getur um að framan, eru málsaðilar og aðrir, sem mæta fyrir landsdómnum, og sóknari þá líka, háðir hinum venjulegu rjettarfarslegu vitum. En auk þess mundi sóknari og háður hinum algengu viðurlögum XIII. kap. hgnl. fyrir víta-verða framkvæmd eða vanframkvæmd í starfi sínu. Greinar þær í hegningarlögunum, er komið gætu helst til skoðunar, mundu vera 132., 134., 140., 142., 143. og 144. sbr. 145. gr. Landsdómurinn mundi ákveða fyrnefndu viðurlögin, um leið og hann legði dóm á aðalsökina. En hegningarlagabrotin yrði að kæra á venjulegan hátt fyrir hinum algengu dómstólum og sómuleiðis mál til skaðabóta, er sóknari kynni að þykja hafa bakað landssjóði með vanrækslu eða annari víta-verðri framkomu. Annars væri eigi óeðlilegt, að alþingi fengi ákærvald og landsdómur jafnvel dómsvald um slik brot, með því að búast

má við, að landsstjórnin kynni eptir atvikum að verða sein til að kæra þau.

Verjandi.

Skipun. Samkv. 1. mgr. 11. gr. ldl. heldur sjerstakur maður uppi vörn fyrir ráðherra. Í 7. lið 15. gr. eru nefndir »talsmenn« ákærðs, en fleirtalan hlýtur að vera ritvilla eða prentvilla, sjá dönsku þýðinguna á hinu auðkenda orði: »Forsvarer« og 15. gr. frumvarpsins á aþingi^{*)}. Í venjulegum sakamálum ræður ákærður því sjálfur, hvort honum er settur sjerstakur verjandi eða ekki^{**)}. En fyrir landsdómi mundi vera skylt að skipa ráðherra verjanda, og gjörir forseti, bráðabirgðarforseti, dómsins það. Hins vegar getur ráðherra ráðið því, hver skipaður verður, hann »tilnefnir« manninn. Auðkenda orðið gæti að vísu merkt, að ráðherra gæti kosið sjer verjanda án ihlutunar forseta. En með því að hjeradsdómari skipar ákærðum verjanda í venjulegum sakamálum í hjeradi og forstjóri landsyfrrjettar í yfrrjetti, enda þó að ákærður geti kosið sjer verjanda, sbr. 2. gr. l. 20. Okt. 1905, nr. 32, þá virðist rjett að forseti landsdóms skipi ráðherra og verjanda, enda getur málskostnaður fyrir landsdómi orðið greiddur úr landssjóði, altjend til bráðabirgðar. Verjandi á að vera heimilisfastur hjer á landi, en það getur maður verið og þó jafnframt átt heima erlendis, enda mundi slíkum manni ekki verða varnað að verja ráðherra. Að öðru leyti eru ekki lögmælt skilyrði um verjanda, en væntanlega mundi lögfróður maður verða til þess kjörinn öðrum fremur. Forseti skipar ráðherra verjanda um leið og hann aðvarar málsaðila um að ryðja dóminn, en það á forseti að gjöra þegar eptir að hann hefur meðtekið ákæruályktun alþingis. En nú gæti staðið svo á, að forseti næði ekki þegar í stað til ákærðs, er kynni að vera búsettur eða staddur sjærri forseta, og yrði forseti þá, með því að ákærður má tilnefna verjanda, að spyrrast fyrir um það hjá ákærðum að fyrri bragði, hvern hann kysi skipaðan til varnariunar.

Auk verjanda og jafnframt honum getur ákærður sjálfur haldið uppi vörn fyrir sig, 1. mgr. 11. gr. ldl. sbr. 6. lið 15. gr. Það er ekki vafalaust, hvort tala má án leyfis forseta landsdómsins optar en tvisvar af hendi ákærðs eða hvort ákærður

^{*)} Alþt. 1905, A bls. 456.

^{**)} Tilsk. 24. Jan. 1838, 15. gr.

og verjandi hans megi hvor í sínu lagi tala tvisvar eða báðir til samsams fjórum sinnum, en sóknari þó ekki nema tvisvar. Í 4. lið 15. gr., er sagt, að ákærður »eða« svaramaður hans færi fram sönnunargögn sín, en annars staðar í 15. gr. er talað um ákærða »og« verjanda, þar á meðal ákveðið í 8. lið greinarinnar, að forseti skuli jafnan gæta þess, »að ákærður og talsmaður hans hafi tækifæri til að taka til . . . máls síðast áður en málið er tekið upp til dóms« sbr. niðurlag 2. liðs 1. mgr. 11. gr. og 1. liðs 12. gr. Samkv. þessu verður að öllum líkindum að líta svo á, að ákærður og verjandi hans megi báðir tala eptir fyrri sóknarræðu sóknara og síðan báðir taka aptur til máls eptir síðari sóknarræðuna. Hins vegar má sóknari ekki tala leyfislaut nema tvisvar, og mundi því fræsta síðari sóknarræðu sinni þangað til ákærður og verjandi hefðu báðir lokið sjer af í fyrra skiptið.

Verkahringur. Samkv. 1. lið 12. gr. 1dl. er það skylda verjanda »að færa fram allt það, er sýkna má ákærða eða mykja málstað hans«. Verjandi verður að útvega öll þau gögn og leggja fyrir landsdóm, er ætla má að bæti málstað ákærðs. Hann leiðir þannig vitni fyrir landsdómi og spyr þau sjálfur og hlutast til um vitnaleiðslu utan Reykjavíkur. Landsdómurinn á ekki upptök að útvegum nokkurra sannana fyrir ákærðan fremur en fyrir sóknara, 5. liður 15. gr. sbr. 2. lið s. gr.

Þegar verjandi, og eptir atvikum ákærður sjálfur, hefur leitt vitni og yfirleitt fært sönnur á mál sitt, reifar hann mála-vexti og gjörir rjettarkröfur sínar.

Rjettindi. Um rjettindi verjanda út á við nægir yfirleitt að vísa til þess, sem sagt er hjer að framan um rjettindi sóknara. Á innandómsrjettindum hvors um sig er sá munur, að verjandi á heintingu á að talað sje síðast af hendi ákærðs, 8. liður 15. gr. 1dl. Og það er sjerstaklega áskilið í 3. mgr. 16. gr. 1dl., að þóknun verjanda megi eigi vera minni en sóknara, enda þó að fyrirhöfn verjanda sje jafnan mun minni en sækjanda.

Ábyrgð. Um ábyrgð verjanda vísast og til greinagjörðarinnar að framan um ábyrgð sóknara, að því slepptu, er þar segir um eðlilega kröfu alþingis til ákæru og landsdóms til dóms út af þar nefndum brotum sóknara.

IV. Rjettarfarið.

Algengar reglur.

Enda þó að landsdómsmál sjeu í rauninni sakamál, þá er þó meðferð þeirra gjörólik meðferð sakamála, svo sem þegar er orðið bert og betur sjest í þessum kafla.

Í algengum sakamálum gengur prófun málavaxta, svokölluð rannsókn, á undan meðferð dómsmálsins. Grunaður maður er ekki ákærður fyrir en öll atvik þykja nægilega prófuð. En fyrir landsdómi rennur prófun málavaxta og meðferð máls að öðru leyti saman í eina heild að dæmi meðferðar einkamála, nema hvað sannanir eru bornar fram fyrir landsdómi á undan málsútlitun, gagnstætt því sem venjulega á sjer stað í einkamálum.

Því er lýst hjer á undan, að dómstörfin eru stranglega aðgreind frá sóknar og varnarstörfum. Landsdómurinn hefst ekki handa að fyrra bragði um nokkra gjörð málinu til framgangs, og er það eitt meginafbrigði frá meðferð sakamála. Landsdómurinn hefur ekki önnur afskipti af málum þeim, sem undir hann eru lögð, en þau að hann »dæmir« málin, eins og komist er að orði í upphafi 2. gr. 1dl., og stjórnar vitanlega auk þess gangi þeirra, að nokkru leyti þó fyrir milligöngu forseta sins.

Í þessu sambandi má geta þess, að það er eigi beint tekið fram í landsdómslögum, hvort forseti eigi einn eða landsdómurinn allur að skera úr þeim ágreiningi, er rísa kann undir rekstri málsins. Eptir að dómurinn er seztur á rökstóla eru forseta ekki beinlínis fengin önnur einkastörf en að úrskurða um vitnaspurningu, 2. liður 15. gr. og að ákveða, hvort málsaðilar skuli tala optar en tvisvar, 8. liður 15. gr., auk útgáfu vitnastefnu samkv. 13. gr., er tekur þó eigi síður til bráðabirgðarforseta heldur en til fullnaðarforseta. Nú þarf vitanlega kunnáttu í lögum til að skera rjettilega úr því, hvort svara beri vitnaspurningu og kynni því að sýnast mega ráða af því, að forseti mætti og, eða skyldi jafnvel, skera einn úr öðrum lagaágreiningi. Með lögskýringu mundi þó tæpast hægt að komast svo langt og líklega ekki heldur með lögjöfnun. Það er varla ástæða til að skoða úrskurðarefni 2. og 8. liðs 15. gr. sem dæmi, og skilyrði fyrir rýmkaði skýringu, mótsögn að öðrum kosti, er ekki fyrir hendi, enda ekki ástæða til að fjölga þeim lagaðeilum, sem forseti, ef til vill ólögfróður maður, skal eða má

skeru úr cinn*). Væri forseta játað rjetti til einkaúrskurðar um fleiri ágreiningsatriði en honum eru beint falin í landsdómslögnum, mundi og verða erfitt að meina honum með rjettum rökum einkaúrskurð um annað heldur en efnislyktir máls fyrir landsdómi. Hann mundi þá einn úrskurða t. d. um afstöðu landsdóms til vitnamálgjörðar hjeradsdómara. Og ef til vill gæti þá jafnvel komið til mála, að hann úrskurðaði og einn, hvort frávisa skyldi máli, af því að ákærðum væri ólöglega stefnt eða af öðrum lögmæltum ástæðum. En slík niðurstaða væri ekki vel aðgengileg, jafnvel þó að forseti væri löglærður maður, úr því að fleiri lögfróðir menn skipa dóminn. Og þó að lagafróðleik þurfi að jafnaði til þess að úrskurða rjettilega, hvort svara skuli vitnaspurningu, þá eru þó til miklu flóknari ágreiningsatriði, og verður því naumast lögjafnað þaðan til annara ágreiningsefna yfirleitt. Að öllu yfirveguðu mundi landsdómurinn því eiga úrskurðarvald um önnur ágreiningsefni en forseta eru beint falin til úrskurðar, enda forseta tæplega meinað að láta landsdóminn vera í verki með sjer jafnvel um hin siðarnefndu.

Samkvæmt 1. lið 15. gr. ldl. fer málfutningur fyrir landsdómi fram opinberlega, og kemur þar fram enn eitt meginafbrigði frá meðferð sakamála. Í sakamálarannsóknnum veit enginn, hvað fram fer, nema rannsóknardómarinn og rjettarvottarnir, umfram molaþekkingu þá á málavöxtum, sem grundaður og leidd vitni kunna að afla sjer af spurningum dómarsins eða á annan hátt. Landsdómslögin opna allar burðir fyrir almenningi, til áheyrnar alls þess, er fram fer fyrir dómnum, nema um atkvæðagreiðslu um dómsorðið og samning dómsins. Og þarf væntanlega ekki orðum að því að eyða, hve mikil trygging liggur í slíkri aðferð fyrir samvizkusömum erindisrekstri sóknara og verjanda og rjettlátri meðferð dómsins á málinu. Einnig ætti hún, altjend með tímanum, að geta orðið til þess að glæða áhuga almennings fyrir þátttöku í dómsvaldinu.

Samkv. 3. og 6. lið 15. gr. ldl. fer sókn og vörn fram munnlega. Og þó að jafnskýrt sje eigi kveðið á um vitnaleiðslu fyrir landsdómi og sókn og vörn, þá liggur það þó í orðalagi 1. og 4. liðs nefndrar greinar, að vitnaleiðsla fer þar og fram munnlega, sbr. orðin: »spyr þau sjálfur« og á hina

*) Eptir alþingislögum 1914 á forseti að vera lögfróður. Eptir staðfestingu laganna hverfur síðastnefnd mótástæða, og er þá nokkru nær um heimild forseta til einkaúrskurðunar á lagadeilum undir rekstri málsins.

hlíðina 1. lið 13. gr. ldl. Og er það mikilsháttar afbrigði jafnt frá rjettarfarsreglum í einkamálum sem í sakamálum, er lúta reglunni: Ekkert til utan málskjala (*Quod non est in actis, non est in mundo*). Að visu verður að álíta, að bóka verði sumt, svo sem sýnt er að framan bls. 15—16, enda þó að bókun sje ekki tilskilin í landsdómslögnum. Aðaláherzlan liggur á hinu flutta orði, enda á það svo að vera, því að hljóðfall, svipbrigði, tilburðir og annað háttalag vitna og málсаðila er opt engan veginn ómerkilegur vottur um málavexti. Þar sem mál-skot á sjer stað af einu dómstigi á annað, er fullkomlega munnlegur málaf lutningur ekki tiltækilegur, en fyrir einkadómstóli, eins og landsdómnum, er munnlegur málaf lutningur ekki að eins óviðsjárverður, heldur jafnvel sjálfsagður. Bókunin er þar því að eins til stuðnings.

Með frammannefndum nýmælum er fullkomin breyting gjörð á alls óviðunalegri og löngu úreltri meðferð sakborinns manns, er byggðist á því, að rjetturinn væri allur öðrum megin, hjá dómáranum, en rjettleysið hinum megin, hjá sakborna mannum. Nú er fengin játning fyrir því, að sakborinn ráðherra eigi fullkominn rjett á sjer. Með tímanum fæst vonandi sams konar játning fyrir því, að óbreyttur maður eigi sama rjett á sjer, hvort sem brot hans er mikið eða lítið.

Þær reglur, sem hjer hefur verið drepið á og allar lúta að formlegri meðferð máls, eru að meira eða minna leyti orðaðar í landsdómslögnum.

Aptur á móti geta landsdómslögin ekki beinlínis annara reglna, sem þó eru mjög mikilsverðar, og ganga verður úr skugga um, að hve miklu leyti skuli farið eptir. Þess hefur verið getið optar en einu sinni, að yfirleitt fari um landsdómsmál sem um einkamál, en í einkamálum gætir sjerstaklega tveggja meginreglna. Önnur þeirra reglna er sú, að málsaðilar ráða því yfirleitt, hversu fer um lyktir máls. Þeir ráða því þannig, hverjar rjettarkröfur skuli gjöra í máli, hversu málið skuli sótt og varið, hvað sanna skuli og með hverjum gögnum meðal þeirra, er lög leyfa. Þeir eru og yfirleitt jafnráðir. Þessi meginregla einkamála gildir og yfirleitt um landsdómsmál. Hún er eðlileg fylgja fyrir mæla laganna um, að landsdómsmál skuli yfirleitt rekin sem einkamál. Þó má minna á það, að tala á síðast af hendi ákærðs, 15. gr. ldl., og að varnarræðurnar mega vera helmingi fleiri en sóknarræðurnar.

Hin meginreglan, sem talin er gilda um einkamál yfirleitt, er sú, að hvor málsaðila um sig verði, þegar er færi gefst fyrst, að bera fram allar rjettarkröfur sínar, allar málsástandur og öll mótmæli, og tapi rjetti til að hreyfa þeim síðar, nema sjerstakt tilefni gefist til, »Eventual«-reglan svokekallaða. Regla þessi, sem byggist á því, að leggja verði þegar fastan grundvöll að máli og að ekki megi draga mál á langinn, tekur þó hvorki til sannana nje lagaútlitana. Fyrirmæli 10. gr. ldl., um að kæruatriðin skuli nákvæmlega tiltekin í ákæruályktun alþingis og að sókn máls skuli bundin við þau, bera vott um það, að löggjafinn hefur lagt áherzlu á snemmtেকinn, fastan grundvöll undir landsdómsmáli. Og enn sýna lögin ekki óviða vott þess, að löggjafanum hefur verið annnt um að málin yrðu eigi dregin um þörf fram, svo sem takmörkunarákvæði 15. gr. á málfrelsi aðila og ákvæði 16. gr. um 3 sólarhringa dómsuppsagnarfrest. Má því ætla, að nefnd regla eigi og yfirleitt að gilda í landsdómsmálum, enda er landsdómi hvorki skylt nje heimilt að leiðbeina málspörtum, þar sem hvorum um sig er settur sjerstakur málsvari, sbr. og 15. gr. ldl., en lögmælt leiðbeiningarskylda hjeraðsdómara í einkamálum er ein talin draga úr fullkomnu gildi fyrnefndrar reglu þar.*) Þess mundi og mega geta til styrktar, að 7. liður 15. gr. ldl. leyfir sóknara að eins að »svara« ákærðum og verjanda í framhaldi sóknar sinnar, og í því virðist liggja, að hann eigi að hafa lokið sjer af í fyrstu sókn sinni. Sama yrði þá og auðvitað að gilda um varnarframhald af hendi ákærðs. Þó mundi reglan að því leyti taka til sannana í landsdómsmálum, að þar mundi yfirleitt verða að bera fram fyrir landsdómi, áður en gengið væri til sóknar og varnar máls, 15. gr. ldl.

Annars er það höfuðgallinn á landsdómslögnum, hve ófullkomin þau eru. Það vantar í þau jafnvel alla ráðagjörð um það, hvernig fara skuli um suma tíðustu atburði í hverju dómsmáli sem er, svo sem um frestun máls, sjarveru málsaðila frá tilteknu rjettarhaldi, um gæzlu margra óhjákvæmlegra dómskapa, um hvort reifa megi mál og dæma sjerstaklega að dómsköpum til (in forma), og margt fleira. Og jafnvel um þau atriði, sem lögin nefna, er ákvæðum þeirra mjög áfátt. Þannig er ekki getið annara sönnunargagna en vitna og skjala,

*) E. A.: Dómsst. & Rf., bls. 366.

skjala að eins lauslega getið, og sæmilega ítarleg ákvæði einungis til um nokkra drætti um vitni og vitnaleiðslu. Það er jafnvel ekki til allsherjar tilvísun (clausula generalis) um það, hvert sækja skuli reglur þær, er vantar í lögin og ekki verður án verið, eigi landsdómurinn að geta komið að haldi. Hins vegar er gjört ráð fyrir því hjer og hvar í lögunum, að um hin og þessi atriði fari eptir almennum reglum eða þá reglum, sem annars staðar er skipað fyrir um. Þannig er gjört ráð fyrir því í niðurlagi 7. gr., að dómari viki sæti »eptir almennum reglum«. Í 2. lið 3. mgr. 11. gr. er stefnufrestur í landsdómsmálum ákvæðinn jafnlangur og »til landsyfirdóms í einkamálum«. Í 1. lið 13. gr. er ákvæðið um vitnaleiðslu utan Reykjavíkur, að hún fari fram »með venjulegum hætti« og að til hennar skuli stefnt »með sama hætti og sama fresti sem um einkamál væri að ræða milli sóknara og ákærðs«. og í 3. mgr. 16. gr. er ákvæðið um málskostnaðargreiðslu, að hún fari »eptir almennum reglum«. Það er engin átylla til að ætla að tilvitnanir þessar sjeu tæmandi, heldur þvert á móti. Lögin og nefndar tilvitnanir eru þannig löguð, að tilgangur laganna hefur auðsjáanlega ekki verið annar en sá, að skipa fyrir um aðaldrætti nýmæla þeirra, er landsdómslögin flytja, enda er höfundur ritgjörðar þessarar — höfundur alþingisfrumvarpsins 1903 og ritara neðri deildar nefndanna 1903 og 1905 — kunnugt um, að svo var. Það var bæði tilætlun alþingis og stjórnarinnar, sbr. aths. hennar um 2. gr. frv.*) að yfirleitt færi um landsdómsmál sem einkamál, og verður því að leita óhjákvæmilegra viðaukareglna þangað. Þar sem sömu reglur gilda um meðferð einkamála fyrir æðri og óæðri dómum, kemur enginn vafi fram, en aptur á móti getur verið vafasamt, hvorri reglunni skuli fylgja þar sem skilur. Það á ekki við, að rekja algengar rjettarfarsreglur hjer, enda vísast um þær til rjettarfarsins.**)

Hjer verður að eins leitast við, að rekja og skýra rjettarfarsákvæði landsdómslaganna.

Stefna.

Dómstefna til landsdóms er rjettarstefna. Forseti landsdómsins, bráðabirgðarforseti, gefur stefnuna út. Samkv. 2. lið

*) Alpt. 1905, A bls 142.

**) E. A.: Dómst. & Rtf. og J. Nellemann: Civilprocessens alm. Del og Den ordinære civile Procesmaade.

3. mgr. 11. gr. ldl. á forseti að gefa ákærðum jafnlangan frest í stefnunni og dómara eru boðaðir með til dómsins, en stefnufresturinn eða sá tími, sem liða á frá birtingu stefnu til fyrstu fyrirtektar máls, er þó ekki lengri en frestur sá, sem lögmæltur er fyrir einkamál til landsyfirdóms*). Stefnufresturinn í hverju einstöku falli fer að núgildandi lögum eptir því, hvar ákærður á heima þegar stefna er tekin.

Stefnan er gjörð á venjulegan hátt, að öðru leyti en því, að skrifa á hana, samkv. 2. lið 3. mgr. 11. gr. ldl., neðan á ákæruályktun alþingis, frumritið. Forseti afhendir stefnuna sóknara, er aptur hlutast til um að hún verði birt á venjulegan hátt.

Það er ekki áskilið, að stefna skuli verjanda ákærðs, en rjett mundi að aðvara hann brjeflega um fyrstu fyrirtekt málsins.

Dómfesting

málsins eða þingfesting (incaminatio) er fólgin í tvennu, því að sóknari leggur fram í landsdómi ákæruályktun alþingis með áritaðri og birtri stefnu landsdómsforseta, kjörbrjef alþingis sjer til handa, útskript af vitnaleiðslum utan Reykjavíkur og önnur skjöl, og því, að forseti tekur við nefndum skjölum fyrir hönd landsdómsins og lætur geta þeirra í gjörðabók dómsins. Sóknari verður að vera viðstaddur til þess að dómfesting, svo sem aðrar sóknargjörðir, geti farið fram. Sæki hvorki hann nje vara-sóknari rjettarhaldið mun verða að fella sökina niður.

Sönnunargögn og sönnunaraðferð.

Eins og drepið er á að framan nefna landsdómslögin ekki önnur sönnunargögn en skjöl og vitni. Af því má þó eigi draga þá ályktun, að önnur sönnunargögn geti eigi komið til greina í landsdómsmálum. Þvert á móti verður að ráða það af áður-nefndum atriðum, að yfirleitt fari um rekstur landsdómsmála sem einkamála, og þá einnig í hjer umræddu efni, að svo miklu leyti sem landsdómslögin mæla ekki um á annan veg, beinlínis eða óbeinlínis. Í algengum einkamálum eru, auk líkna, talin eptirfarandi sönnunargögn: Játning aðila, eiður aðila, vitni, skoðun og mat og skjöl.

Játning af hendi sóknara um málsatriði mundi optast verða skoðuð sem ráðstöfun á því atriði en ekki sem sönnun

*) Tilsk. 11. Júlí 1800, 15. gr.

um það, og þá ekki verða metin sem sönnunargagn. Af hendi ákærðs mundi jätning aptur á móti optar koma fram sem sönnunargagn, og þá hafa sama sönnunargildi sem í einkamálum, enda enn eitt aðalsönnunargagn í sakamálum.^{*)} Annað mál er það, að þess er ekki kostur að yfirheyra ákærðan, og jätning af hans hendi mundi því tæplega koma fyrir, nema sem svar við áskorun til hans af hendi sóknara um yfirlýsingu.

Eiður. Ákærður mundi ekki geta fengið að sanna sakleysi sitt með synjunareyði. Um annars konar eið af hans hendi og um eið af hendi sóknara yfirleitt getur ekki verið að ræða. Að vísu hefur það viðgengist, að stefndur maður hefur fengið að sanna sýknu sína í einkamálum út af refsíabyrgð, t. d. fyrir spjöll á annars manns eign samkv. 298. gr. hgnl. og fyrir ærumeiðingar samkv. 217.—19. gr. sömu laga.^{**)} En fyrst og fremst er það ekki alveg ugglaust, að slíkur eiður sje heimill, enda þó að hæstarjettardómar sjeu til fyrir honum.^{***)} Og þótt svo væri, þá væri ekki ályktandi af því, að maður má leysa sig með eiði undan litlu broti, til hins, að hann megi gjöra það undan þungu broti, enda leyfist ákærðum ekki eiður í sakamálum og algengum lögreglumálum eða málum, sem höfðu eru til refsíabyrgðar af hendi almannavaldsins. Landsdómsmál eru í rauninni sakamál, sbr. niðurlagsorð 1. liðs 13. gr., þó að meðferð þeirra fari að mestu leyti eptir rjettarfari einkamála, enda sótt af hendi almannavaldsins, og því mun synjunareður eigi heimill ákærðum í þeim, jafnvel ekki þó um lilla hegningu væri að ræða.

Skjöl mundu optast verða annað aðalsönnunargagnið í landsdómsmálum, enda fer yfirleitt um sönnunargengi þeirra og gildi eptir algengum reglum.

Skoðun og mat geta og komið til greina í landsdómsmálum, einkum eptir dómi til verðsetningar á skaðabótum. Purfi skoðun og mat að fara fram utan Reykjavíkur, mundi tilnefning skoðunar- og matsmanna og staðfesting skoðunar- og matsgjörða fara fram í hjerði, enda svo beinlinis skipað fyrir um ekki óáþekkka rjettargjörð, vitnaleiðslu utan Reykjavíkur. En þyrfti að halda á skoðun og mati í Reykjavík, mundi landsdómurinn

^{*)} Konungsbrjef 2. Maí 1732 og 19. Febr. 1734, sbr. N. L. 1. 15. 1.

^{**)} D. S. I, 450—57, II 425—27 og E. A.: Dómsst. & Rf. 577.

^{***)} Hríð. 17. Júní 1873, bls. 171, 1. Maí 1894, bls. 175.

líklega geta tilnefnt mennina og tekið við staðfestingu á gjörðum þeirra.

Það gildir eigi síður um þessar gjörðir en aðrar sóknar- og varnargjörðir, að sóknari og verjandi verða að alla þeirra, landsdómurinn á engan þátt í því, umfram að taka við þeim og meta þær.

Líkur mundu skipta sama máli í landsdómsmálum sem í öðrum málum að því sleptu, að þær geta ekki leitt til eiðsdóms, sje það rjett, að úrslit landsdómsmáls verði ekki látn velta á eiði aðila.

Vitni mundu verða hitt aðalsönnunargagnið í landsdómsmálum, enda fer yfirleitt um þau eptir algengum reglum, 2. liður 12. gr. og 1. liður 13. gr. ldl. Þannig fer mat á vitnagengi manna og gildi vitnaframburðar eptir þeim reglum. Sama gildir yfirleitt um skyldu manna til að bera vitni í landsdómsmálum, þó með þeim afbrigðum, sem getur um í 2. lið 12. gr. Um vitnaleiðslu, eða aðferðina til að ná framburði vitna í lögmæltu formi, er þess getið í 1. lið 13. gr., að hún fari fram með venjulegum hætti, sje vitna leitað utan Reykjavíkur. Landsdómslögin hafa ætlazt til þess, að vitnaleiðsla utan Reykjavíkur færi aðallega ef ekki eingöngu fram áður en landsdómur kemur saman, 3. mgr. 11. gr. Þó mundi hvorugum aðila, sízt ákærðum, verða fortakslaust neitað um frest til vitnaleiðslu í hjeræði, eptir að landsdómur væri seztur á rökstóla, enda geta komið fram nýjar ástæður til upplýsinga, er leita þarf eða staðfesta fyrir rjelli. Sjeu vitni leidd fyrir landsdómi, þá koma fram nokkur afbrigði samkv. 15. gr. ldl., sbr. 1. lið 12. gr. Þessi afbrigði og afstaða landsdóms til vitnamálgjörða utan Reykjavíkur skulu nú stuttlega athuguð, hvert fyrir sig.

Vitnaskylda. Afbrigði landsdómslaganna frá algengum reglum um vitnaskyldu er í 2. lið 12. gr. og er á þessa leið: »Kona ákærðs, foreldrar hans og tengdforeldrar, og fjarskyldari eða fjartengdari beint upp á við, börn hans og barnabörn og fjarskyldari beint niður á við, systkin eða jafntengdir menn verða ekki krafðir vitnisburðar um kæruatriðin. Að öðru leyti gilda hinar almennu reglur um vitni og vitnaskyldu«.

Undanþága samkv. 12. gr. 2 nær ekki til annara manna en þar eru greindir eða löggjafnir eru þeim, og þar að lútandi ummæli eru svo skýr, að ekki orka tvímælis. Að eins skal þess getið, að orðin: »jafntengdir menn« taka ekki að eins til nú-

kallaðra mága og mágkona, eða til annars maka og bræðra og systra hins, heldur og til tengdasona og tengdætra og stjúpsona og stjúpætra. Síðarnefndar mægðir eru að lögum nánari heldur en hinar fyrnefndu. Þó að undanþágan taki, að minnsta kosti samkv. orðalaginu, jafnt til utanhjóanabands- sem til hjónabandsskyldmenna og þó að orðin »tengdir« sje í lögum haft um mægðir vegna utanhjóanabandssamfara*), þá hefur samt verið litið svo á sem líkt ákvæði N. L. 1. 13. 17 eigi yfirleitt að eins við venzl út af hjónabandi.**)) Sama og um hjónabandsvenzl hefur samt verið talið gilda um afstöðu óskilgetinna niðja til móðurfrænda, um afstöðu óskilgetinna en ættleiddra niðja til föður og um afstöðu kjörforeldra og kjörbarna.

En spurningin er: Hvað liggur í orðunum: »verða ekki krafðir vitnisburðar um kæruatriðin«. Merkja þau orð, að nefndum persónum verði ekki stefnt til að bera vitni, svo sem ákvæðið er um hjón í opnu brjefi 16. Sept. 1778 í þar greindum málum. Það verður ekki álitíð. Orðalag o. br. 1778 og 12. gr. ldl. er ekki samhljóða. Fyrri ákvæðið bannar að »stefna« maka, en síðara ákvæðið segir að eins, að þarnefndir menn »verði ekki krafðir vitnisburðar um kæruatriðin«, og í þeim orðum þarf ekki að liggja meira en að þeir verði ekki krafðir skýrslu gegn vilja þeirra. Og það er því ríkari ástæða til þess að leggja ekki meira í orðin, heldur en í þeim þarf að liggja, sem ákvæðið er nýmæli og undantekning frá N. L. 1. 13. 17, sem skilinn hefur verið svo sem þarnefndar persónur sjeu skyldar að bera vitni í öllum sakamálum og einkamálum þeim, sem ekki er unnt að hafa um önnur vitni.***) Hjer umræddir venzlamenn ákærðs geta því færzt undan að bera, hvort heldur fyrir ákærðan eða gegn honum. Ef til vill er ákærðum og rjett, að mótmæla því, að þeir verði krafðir vitnisburðar gegn honum.

Enda þó að 2. liður 12. gr. ldl. bannaði að stefna þarnefndum mönnum sem vitnum, þá leiddi þó tæplega óhjákvæmilega af því, að vitnisburður þeirra skyldi vera marklaus, hvernig sem á stæði, ef borið hefðu. Og því síður verður slík ályktun dregin af liðnum, leyfi hann venzlamönnum að eins að skorast undan að bera, enda gefur ekkert í 12. gr. ldl. ástæðu til að ætla, að hún eigi að nokkru leyti við sönnunargildi vitnaframburðar þarnefndra manna. Sjerstaklega gefa nið-

*) T. d. 164. gr. hgnl.

**) J. Nellesmann: Procesmaade 432—3. E. A.: Dst. & Rf. 501.

***) J. Nellesmann: Procesmaade 440—49.

urlagsorð greinarinnar: »vitni og vitnaskylda« ekki tilefni til slíks halds, þegar af þeirri ástæðu, að orðið: »vitni« getur lotið að upphafsákvæði greinarinnar, nýmælinu um að sóknari útvegi allar sannanir fyrir sekt ákærðs og verjandi fyrir sakleysi hans. Því fer um sönnunargildi framburðar þeirra eftir algengum reglum.

Undanþága 2. liðs 12. gr. gildir jafnt, hvort sem ræða er um skaðabætur á hendur ákærðum eða refsingu, sbr. orðið: »kæruatriðin«. Hún tekur og jafnt til framburðar um refsiverðar athafnir samkv. XIII. kap. hgnl. sem til framburðar um refsiverð verk samkv. ráðherraábyrgðarlögunum, enda þó að venzlamenn embættismanns, er væri samsekur ráðherra um fyrnefnd verk, nytu ekki sömu ívilnunar. Loks tekur undanþágurjetturinn jafnt til venzlamanna þeirra, er spurðir kynni að vera sem vitni í landsdómsmálum fyrir hjeradsdómi, samkv. upphafi 13. gr. ldl., sem til þeirra, er spurðir væru fyrir landsdómi.

Vitnaleiðsla í landsdómsmálum fer fram sumpart fyrir landsdómi og sumpart fyrir hlutaðeigandi hjeradsdómara. Það veltur, að slepptu samþykki vitnis, á varnarþingi þess, hvort það verður leitt fyrir hjeradsdómara (sinum) eða landsdómi. Sje vitnið heimilisfast utan Reykjavíkur og vilji eigi mæta fyrir landsdómi, verður að leita hjeradsdómara þess, og fer þá að öllu leyti um vitnaleiðsluna, sem um einkamál væri að ræða milli sóknara og ákærðs, 13. gr. Þó verður sáttaumleitun eðlilega ekki heimtuð sem skilyrði fyrir vitnaleiðslu um landsdómssök, þar sem sáttaumleitun kemur þar ekki til mála. N. L. 1. 13. 22 og 23 mundi heldur eigi komast þar að. En sje vitnið heimilisfast í Reykjavík eða beri þar, þá tekur landsdómur við skýrslu þess, og þar koma þá fram nokkur afbrigði frá venjulegum reglum. Forseti gefur út stefnu til vitna þeirra, er leiða á fyrir landsdómi. Stefna verður og ákærðum, hafi hann eigi verið löglega aðvaraður fyrir dómi um vitnaleiðsluna, svo og sóknara, leiði ákærður vitni. Yfirleitt fer um stefnugjörðina sem um vitnastefnur í einkamálum í hjeradi, að því slepptu, að utanrjettarstefna verður ef til vill ekki notuð til landsdóms, og yrði þá stefnu því síður sleppt.

Aðalafbrigði frá öflun sannana í sakamálum er það, að málsaðilar verða sjálfir að afla allra sannana í landsdómsmálum, hvor fyrir sinum málstað, 1. liður 12. gr. ldl. sbr. 15. gr. Landsdómurinn á engan þátt í því. Afskiptaleyzi hans af prófun

málavaxta er svo gagngjört, að dómurinn eða forseti spyr ekki einu sinni vitnin, svo sem vitnadómari gjörir þó í einkamálum, heldur verða aðilar sjálfir að gjöra það, 1. og 2. liður og 4. og 5. liður 15. gr. Forseti stjórnar að eins vitnaleiðslunni og úrskurðar, að gefnu tilefni frá vitni eða öðrum hvorum aðila, hvort svara skuli vitnaspurningu eða ekki, en um það fer eptir algengum reglum.

Vitnaleiðsla í hjerði. Það er sjálfgefið, að afstaða landsdóms til gjörða vitnadómara í hjerði getur ekki verið ófrjálsari, en afstaða dómara í aðalmáli er til hliðstæðs vitnadómara. Því er mat landsdómsins um sönnunargildi framburðar leiddra vitna öldungis óbundið, enda kemur það að engu leyti til kasta vitnadómarans. En spurningin er, hver afstaða landsdómsins sje til þeirra atriða, er vitnadómari hefði löglega úrskurðað, beinlínis eða óbeinlínis. Vitnadómari á yfirleitt að gæta þess, að farið sje eptir settum reglum um útvegum vitnaframburðar. Nokkurra slikra reglna á hann, þegar svo ber undir, að gæta af sjálfsdáðum, en annara því að eins, að leitað sje úrskurðar hans. Meðal fyrnefndu reglanna er sú ein, að vitnamál má ekki ganga fram, að fjarstöddum aðila, nema því að eins að honum hafi verið löglega stefnt, N. L. 1. 4. 1. Hefði vitnadómari í einkamáli engu að siður látið vitni bera gegn óstefndum eða ekki löglega stefndum, fjarstöddum manni, þá væri hliðstæður dómari í einkamáli samt eigi bær um að meta þannig fenginn vitnaframburð einkisverðan. Honum bæri þvert á móti að taka framburðinn gildan, þangað til vitnaleiðslan væri ógilt í æðra dómi, að tilhlutun þess, er brotinn var rjettur á. Það er sjálfgefið, að sömu leið mætti fara í landsdómsmáli og fara verður í einkamáli, ef báðum aðilum kæmi saman um hana og dómurinn fjellist á hana. En þegar af þeirri ástæðu, að hún mundi reynast hvorttveggja í senn, seinsótt og útdráttarsöm, enda tæpast gjörandi ráð fyrir samþykki allra hlutaðeigenda, þá krefst sú spurning úrlausnar, hvort landsdómurinn mundi ekki geta metið slík afbrigði fyrir sitt leyti. Ástæðan til þess, að dómara leyfist ekki að meta gjörðir hliðstæðs dómara, kemur auðsjáanlega ekki til skoðunar hjer, þar sem landsdómurinn stendur öldungis utan hins venjulega dómkerfis. Og þar sem ekki gæti komið til mála að taka gildan vitnaframburð, er brotið hefði í bága við jafnundirstöðukent fyrirmæli og N. L. 1. 4. 1. er, en landsdómurinn hefði hins vegar engin tók á að fá gjörðir vitnadómara leiðrjettar af eigin rammleik

á vanalegan hátt, enda venjuleg leið valda miklum drætti og miklum kostnaði, þá mundi landsdómurinn verða að teljast bær um að meta lögmati slíkra gjörða. Og teljist hann á annað borð dómbær í því falli, yrði lítt kleift að takmarka dómbæri hans í öðrum líkum föllum, þó að minna kvæði að, nema þá af hreinu handahófi. Landsdómurinn mundi því skoða ógildan framburð, er fenginn væri í hjeraði með ólöglegu móti, að hans dómi.

Sókn og vörn.

Með sókn og vörn er átt við lýsingu málavaxta af hendi hvors um sig, sóknara og ákærðs, útlistun lagaákvæða þeirra, sem talin eru eiga við sakarefnið, úrgreiðslu á sönnunargögnum þeim, sem þykja styrkja málstað hvors um sig, og framsetning rjettarkrafa. Um rjettarkröfur sóknara er þess sjerstaklega getandi, að hann er bundinn um þær, eins og raunar um alla sókn og vitnaleiðslu, við kæruatriði alþingis, upphaf 10. gr. ldl. Fari hann út fyrir þær eða fram úr þeim, mundi þeim verða vísað frá dómi að því leyti til. Hins vegar mundi landsdómurinn telja sjer skylt að fara eptir kröfum sóknara, þó að hann fækkaði eða drægi úr kæruatriðum alþingis á annan hátt. Landsdómsmál eru rekin sem einkamál, og það er enginn vafi á því, að dómari í einkamáli yrði að fara að kröfum umbodsmanns aðila, er brygði út af kröfum umbjóðanda síns.

Þess er getið að framan, að málflutningur fyrir landsdómi er munnlegur, enda er það tekið skýlaust fram um sókn og vörn, 3. og 6. liður 15. gr. ldl. Sóknari flytur sókn sína í óslitnu áframhaldi af sönnunarfærslu sinni. Eptir sókn færir verjandi fram sönnunargögn sín, og að því búnu flytur hann — og eptir atvikum einnig ákærður sjálfur — vörn í málinu. Sóknari á þá heimtingu á að taka til máls aptur, en mundi verða að halda sjer innan þeirra takmarka, er sönnunarfærsla og vörn af hendi ákærðs kynni að hafa gefið tilefni til, sbr. bls. 42 að framan. Eptir svar sóknara getur verjandi og ákærður sjálfur tekið aptur til máls, en þeir mundu þá ekki geta farið út fyrir það, er sóknari kynni að hafa gefið tilefni til í svari sínu eða framhaldssókn. Með síðari vörn af hendi ákærðs mundi sókn og vörn málsins venjulega lokið, með því að hvorugur málsaðila getur úr því tekið til máls án leyfis forseta, 8. liður

15. gr., enda verður ekki annað sagt, en að vel sje gælt málstaðar ákærðs, því að auk þess, sem hann og verjandi hans geta tekið fjórum sinnum til máls alls gegn tveim ræðum sóknara, þá er forseta skylt að gæta þess, að talað sje síðast af hendi ákærðs. Leyfi því forseti sóknara að tala í þriðja sinn, yrði hann að leyfa verjanda eða ákærðum og líklegast hvorum um sig að svara sóknara, með því að næst liggur að skilja hjer að lútandi orð 15. gr. svo, sem að varnaræður ákærðs og svaramanns hans skuli í hvert skipti, báðar til samans, jafngilda hverri einni ræðu sóknara.

Dómur.

Það er um dóminn sem aðrar gjörðir landsdóms, að um hann fer eptir algengum reglum, að svo miklu leyti, sem lög hafa ekki gjört affrigði frá þeim. Þannig hlutast forseti til um dómsgjörðina. Atkvæðagreiðsla um málsúrslit og samningu dómsins mun eiga að vera á vitorði dómaranna einna. Þær gjörðir geta ekki talist til »málaflutnings«. Og þó að það væri ef til vill samkvæmast tilgangi laganna og rökrjettast, að atkvæðagreiðsla um málsúrslit færi fram í heyranda hljóði, þá nægja þær ástæður tæplega til þess að heimta þær gjörðir fram í áheyrn almennings, enda fara þessar gjörðir víðast hvar fram leynilega, jafnvel þar sem málaflutningur allur er opinber. Það er tekið fram berum orðum í 4. mgr. 16. gr., að dómnum skuli fylgja forsendur, eða að tilgreindar skuli í dómnum sjálfum þær ástæður, er dómsorðið (dómsniðurlagið) byggist á. Það verður vafalaust að bóka dóminn, það leiðir þegar af því, að birta á dóminn og fullnægja honum »á venjulegan hátt«, 5. liður 16. gr. 1dl.

Annars setur 16. gr. ýmsar, og sumar merkilegar, sjerreglur um dóm landsdóms. Dómur á að ganga innan 3 sólarhringa frá því er mál er tekið upp til dóms, 1. mgr. 16. gr. sbr. 8. lið 15. gr. Og samkv. 4. mgr. 16. gr. er enginn fullnægjngarfrestur tiltekinn í dómnum, svo að krefja má fullnægjngar þegar upp úr birtingu dómsins.

En merkilegustu affrigðin frá venjulegum reglum eru fyrir-mæli 2. og 3. mgr. 16. gr. um atkvæðamagn til áfellsisdóms og um málskostnað, og þó langmerkilegast ákv. 2. mgr. Þar er svo ákveðið, að ákærðum verði ekki gjörð refsing, skaðabætur eða málskostnaður »nema $\frac{4}{5}$ dómenda þeirra, er taka þátt í að dæma dóminn sje á eitt sáttir«. Af þessu ákvæði leiðir það, að

hafi allir 15 landsdómarar verið við alla meðferð málsins frá upphafi til enda, þá verða 12 að greiða atkvæði fyrir því að ákærður skuli felldur, hvort heldur til refsingar, skaðabóta eða málskostnaðar. Hafi 12 dómendur, lágmark dómendatölu samkv. 2. mgr. 14. gr., setið allan dóminn, verða 10 að greiða atkvæði fyrir dómfellingu. Í fyrra fallinu nægir til fullkominnar sýkunar af öllum kröfum, að 4 greiði atkv. fyrir sýknum, en í síðara fallinu nægja 3. Þetta er fullhórn krafa^{*)}, þegar litið er til allra þeirra varúðarreglna, sem landsdómslögin setja ákærðum í vil, sjerstaklega til ruðningarákvæðis 1. mgr. 11. gr., sjá enn fremur undanþáguákvæði 2. mgr. 12. gr., hlutfallslega háa kröfu 2. mgr. 14. gr. um ályktunarfærleik dómsins, sjerrjettindi ákærðs til varnar samkv. 6. og 8. lið 15. gr. sbr. upphaf 12. gr. og jafnræði til málsvarnarlauna samkv. 3. mgr. 16. gr. sbr. og 8. gr. rhábl. Sjerstaklega virðist ofmælt, að setja jafnhart skilyrði að þessu leyti, fyrir dómi til skaðabóta og málskostnaðar, sem fyrir dómi til refsingar. Í alþingisfrv. 1903 var að vísu áskilið sama atkvæðamagn til hverskonar dómfellingar, en eigi nema $\frac{2}{3}$ hl. dómenda.^{**)} Stjórnin hækkaði aptur á móti 1905 töluna upp í $\frac{4}{5}$ og rökstyður hækknina í athugasemdum sínum út af 16. gr.^{***)} með því, að landsdómurinn sje »nokkurskonar kviðdómur« og honum að öðru leyti svo fyrir komið, að ákærður hefði ella ekki orðið tryggður óhlutdrægur dómiur, en báðar ástæður stjórnarinnar eru bæpnar, sjerstaklega hin fyrri. Landsdómurinn, sem dæmir um landsdómsmál að öllu leyti, og ekki að eins um sekt eða sýknu, er ekki kviðdómur, heldur dómstóll á borð við landamerkja- og sjódóma. Og það verður ekki betur sjeð, en að rjettar ákærðs hefði verið sæmilega gætt, þó að $\frac{2}{3}$ dóms, 10 af 15 eða 8 af 12, hefðu getað dómfellt hann að einhverju leyti að minnsta kosti, enda rjettlætis því aðeins gætt, að sæmilegt tillit sje tekið til beggja aðila.

Í þessu sambandi má minna á 6. gr. rhábl., er mælir svo fyrir um áfellsisdóma samkv. þeim lögum, að einfalt fangelsi skuli koma í stað sektar, verði sekt ekki öll greidd á ákveðnum tíma, og að tiltaka skuli í sjálfum dómnum »eptir öllum málavöxtum«, hve langt fangelsið skuli vera. Dómurinn er þannig frjáls um matið að lagabókstafnum til, jafn óháður 31. gr. hgnl. sem ákvæðum tilsk. 25. Júní 1869 um afplánun fjesekta í öðr-

*) Í alþingislögnum 1914 er atkvæðamagnið ákveðið $\frac{2}{3}$.

**) Alpt. 1903, C. bls. 578.

***) Alpt. 1905, A. bls. 144.

um málum en sakamálum.*) Hins vegar er vafasamt, hvort ákærður mundi geta fengið einföldu fangelsi breytt í fangelsi við vatn og brauð eptir nefndum ákvæðum, væri hann dæmdur samkv. ráðherraábyrgðarlögunum, en úrlausn þeirrar spurningar skiptir ekki máli hér, með því að hún tekur ekki til landsdómsins, heldur til dómsfullnægingarvaldsins. Væri ákærður dæmdur eptir XIII. kap. hgnl., kæmi 31. gr. þeirra laga aptur á móti til framkvæmda, einnig að þessu leyti.

Um dómfelling til málskostnaðar er sjerstaklega áskilið í 3. mgr. 16. gr. ldl. »Í dómnum skal ákveða sóknara og svaramanni hæfilega þóknun fyrir mállutninginn. Þóknun verjanda má ekki vera minni en sóknarans. Að öðru leyti fer um málskostnaðargreiðslu eptir almennum reglum«. Málsgreinin gefur tilefni til nokkurra spurninga.

Fyrst má spyrja, hvað telja skuli til »málskostnaðar«. Þar til telst eðlilega fyrst og fremst lögmælt þóknun til sóknara og svaramanns. Þar næst verður að telja til málskostnaðar borgun fyrir birtingu stefnu, dóms og annara líkra gjörða og rjettargjöld og ritlaun út af vitnaleiðslu og skoðun og mati í hjeraði, því að líklega getur hjeradsdómari heimtað lögmæltu borgun fyrir slík störf, 1. liður 13. gr. ldl., en ritlauna og rjettargjalda fyrir landsdómi verður ekki krafist. Þá verður að telja til málskostnaðar borgun til skoðunar og matsmanna og annara manna, er leyst kynnu að hafa af hendi störf í þágu lögskipaðrar sóknar eða varnar málsins. Hitt er vafasamara, hvort telja skuli til málskostnaðar borgun til dómara og bókara, væri sjerstakur maður ráðinn til bókunar, og borgun fyrir húsnæði og annað þess háttar, er kynni ekki að verða komist hjá að kosta til. Annars vegar athugast, að dagkaup hjeradsdómara í sakamálum, samkv. opnu brjefi 21. Marz 1800, taldist, meðan það galzt, til málskostnaðar þess, er sakfelldur maður varð að inna af hendi. Og samkv. 14. gr. laga 17. Marz 1882 um landamerki, nr. 5, og 5. gr. laga 22. Nóv. 1913, nr. 64, um sjódóma og rjettarfar í sjómálum**), telst dagkaup landamerkjadómara og sjódómara, er svipar að mörgu leyti til landsdómara, meðal annars að því leyti að starf allra er skyldustarf, til málskostnaðar þess, er lent getur á öðrum aðila eða báðum. Og ern má geta þess, að vidurhlutalífið

*) 6. gr. rhábl. er þó að efni til mjög lík fyrra parti 2. mgr. 31. gr. hgnl., enda mundi fráleitt verða farið fram úr þar settu hámarki á jafngildi einfalds fangelsis og sektarupphæðar.

**) Með alþingislögum 1914, Alpt. A, bls. 637, er borgun sjódómara lögð á landssjóð.

virðist að játa tiltökum til þess að ná slíkum gjöldum hjá dómfelldum ráðherra, svo ríkar skordur sem reistar eru við því, að ráðherra verði dæmdur ófyrirsynju, enda nefnd gjöld eða dómskostnaður í rauninni einn hluti málskostnaðar eða kostnaðar út af málinu. Þó er ekki ólíklegt, að landsdómi mundi hrjósa hugur við að leggja þann kostnað á dómfelldan, enda er svo fyrirmælt í niðurlagi 9. gr. 1dl., og í óslitnu áframhaldi af ákvæði um fæðispeninga og ferðakostnað landsdómara, að: »Allur dómskostnaður greiðist úr landssjóði«. Hjer þyrfti nú að visu ekki að vera átt við fullnaðargreiðslu úr landssjóði, heldur að eins við bráðabirgðargreiðslu þaðan fyrir hönd dómfellds, að sínu leyti eins og landssjóður verður að greiða sóknara og svaramanni dæmda þóknun, enda þó að enginn vafi sje á því, að landssjóður á heimtingu á endurgjaldi hennar af hendi dómfellds, verði málskostnaður á annað borð lagður á hann. En þar sem hinn skilningurinn liggur þó fullt svo nærri orðunum, og ekki ólíklegt að orðið »dómskostnaður« í 9. gr. sje viðhaft til að tákna annað en »málskostnaður« í 16. gr. þá er viðbúið, að sá skilningur verði ofan á.

Eptir orðalagi 3. mgr. 16. gr. á að dæma sóknara og svaramanni þóknun fyrir málsflutninginn, hvort sem þóknunar er krafist eða ekki, sbr. orðið »skal«. Það væri þó gagnstætt lögmælti afstöðu dómsins til aðila og fyrirælum laganna um sömu meðferð landsdómsmála sem einkamála, ef dómurinn ætti af sjálfsdáðum að dæma sóknara og verjanda málaflutningslaun, enda ekki eðlilegt, að borgun væri neytt upp á þá. Hitt ákvæðið, að þóknun verjanda megi eigi vera minni en sóknara, enda þó að fyrirhöfn hans sje að jafnaði miklu minni, er aptur á móti eðlilegt, sjeð í ljósi umhyggjusemi laganna fyrir ákærðum, en mundi líklega leiða til þess að dæma yrði verjanda þóknun, enda þó að hann hefði ekki krafist hennar, ef sóknara hefði verið ákveðin þóknun eptir kröfu hans.

Að öðru leyti, en nú hefur verið greint, fer um málskostnaðargreiðslu dómfellds »eptir almennum reglum«. Auðkenndu orðin gefa ástæðu til að spyrja, hvort átt sje með þeim við algengar reglur sakamála eða þá einkamála. Í fyrra fallinu rjeði þá 8. gr. laga 26. Okt. 1893, nr. 28 úrlausn þess, hvort ákærður skyldi greiða málskostnað, en í síðara fallinu aðallega dómvenja. Til stuðnings síðari skoðuninni mætti telja það tvennt, að meðferð landsdómsmála er yfirleitt háttað sem meðferð einkamála og að orðalag 2. mgr. 16. gr., virðist gjöra ráð fyrir, að málskostnaður geti orðið lagður á ákærðan, enda

þó að hann yrði hvorki felldur til refsingar nje til skaðabóta. Hvorug ástæðan mundi þó fullkomlega ábyggileg. Fyrri ástæðan er það ekki, af því að það er engan veginn ósamrímánlegt, að landsdómsmál, sem í eðli sínu eru sakamál, stjórúist að formínu til af reglum einkamála, en að efni til af reglum sakamála, enda ráða efnisreglur (materiellar reglur) refsirjettaríns því, hvort og að hve miklu leyti ákærður verður felldur til refsingar, og þá ekki óeðlilegt, að sama gildi um annað eins fylgi-eða aukaatriði og málskostnaður er í samanburði við refsingu. Síðari ástæðan, eða fyrnefnd ráðagjörð 2. mgr. 16. gr., er ekki nógu sterk til að skera úr, enda gæti maður, sýknaður af refsingu, orðið dæmdur til að borga málskostnað eptir berum niðurlagsorðum 8. gr. laga nr. 28 1893. Hjer við bætist, að það virðist samkvæmara fortakslausu boði landsdómslaganna, um þóknun til handa sóknara og svaramanni, og sjerstaklega um jafnháa þóknun fyrir svaramann, jafnvel þó að ákærður kynni að hafa varið sig aðallega sjálfur, að um greiðslu málskostnaðar af hendi ákærðs fari eptir fastskorðaðri reglu 8. gr. nefndra laga, heldur en eptir dómvenju, sem hvorki er jafnljós nje jafnföst. Það mundi því eiga að sýkna ákærðan af málskostnaði, þegar hann yrði hvorki felldur til refsingar nje skaðabóta, nema svo stæði á, sem greint er frá í niðurlagi margnefndrar lagagreinar.

LEIÐRJETTINGAR.

Bls. 6, 5. lína a. o.: »hver« fyrir hvers.

— 14, 15. — - n.: »Fæðispeniga« f. Fæðispeninga.

— 31, 12. — - - : »að mimsta« f. að minnsta kosti.
